

ISSN 2545 – 4439

ISSN 1857 - 923X

INTERNATIONAL JOURNAL

Institute of Knowledge Management

KNOWLEDGE

Vol. 72.5

Scientific Papers

HUMANITIES

KIJ

Vol. 72

No. 5

pp. 627 - 745

Skopje 2025

KNOWLEDGE

INTERNATIONAL JOURNAL

**SCIENTIFIC PAPERS
VOL. 72.5**

October, 2025

**INSTITUTE OF KNOWLEDGE MANAGEMENT
SKOPJE**

KNOWLEDGE
International Journal Scientific Papers Vol. 72.5

ADVISORY BOARD

Vlado Kambovski PhD, Robert Dimitrovski PhD, Siniša Zarić PhD, Maria Kavdanska PhD, Mirjana Borota – Popovska PhD, Veselin Videv PhD, Ivo Zupanovic PhD, Savo Ashtalkoski PhD, Zivota Radosavljević PhD, Laste Spasovski PhD, Mersad Mujevic PhD, Milka Zdravkovska PhD, Drago Cvijanovic PhD, Predrag Trajković PhD, Lazar Stosic PhD, Krasimira Staneva PhD, Nebojsa Pavlović PhD, Daniela Todorova PhD, Lisen Bashkurti PhD, Zoran Srzentić PhD, Itska Derijan PhD, Sinisa Opic PhD, Marija Kostic PhD

Print: GRAFOPROM – Bitola

Editor: IKM – Skopje

Editor in chief

Robert Dimitrovski, PhD

KNOWLEDGE - International Journal Scientific Papers Vol. 72.5

Copyright: Robert Dimitrovski, PhD

ISSN 1857-923X (for e-version)

ISSN 2545 – 4439 (for printed version)

INTERNATIONAL EDITORIAL BOARD

President: Academic Prof. Vlado Kambovski PhD, Skopje (N. Macedonia)

Vice presidents:

Prof. Robert Dimitrovski PhD, Institute of Knowledge Management, Skopje (N. Macedonia)

Prof. Sinisa Zaric, PhD, Faculty of Economics, University of Belgrade, Belgrade (Serbia)

Prof. Mersad Mujevic PhD, Public Procurement Administration of Montenegro (Montenegro)

Members:

- Prof. Azra Adjajlic – Dedovic PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Aleksandar Korablev PhD, Faculty of economy and management, Saint Petersburg State Forest Technical University, Saint Petersburg (Russian Federation)
- Prof. Anita Trajkovska PhD, Rochester University (USA)
- Prof. Aziz Pollozhani PhD, Rector, University Mother Teresa, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Anka Trajkovska-Petkoska PhD, UKLO, Faculty of technology and technical sciences, Bitola (N. Macedonia)
- Prof. Aneta Mijoska PhD, Faculty of Dentistry, University “St. Cyril and Methodius”, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Alisabri Sabani PhD, Faculty of criminology and security, Sarajevo (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Artan Nimani PhD, Rector, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Ahmad Zakeri PhD, University of Wolverhampton, (United Kingdom)
- Prof. Ana Dzumalieva PhD, South-West University “Neofit Rilski”, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Branko Sotirov PhD, University of Rousse, Rousse (Bulgaria)
- Prof. Branko Boshkovic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Branimir Kampl PhD, Institute SANO, Zagreb (Croatia)
- Prof. Branislav Simonovic PhD, Faculty of Law, Kragujevac (Serbia)
- Prof. Bistra Angelovska, Faculty of Medicine, University “Goce Delcev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Cezar Birzea, PhD, National School for Political and Administrative Studies, Bucharest (Romania)
- Prof. Cvetko Andreevski, Faculty of Tourism, UKLO, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Drago Cvijanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Dusan Ristic, PhD Emeritus, College of professional studies in Management and Business Communication, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Darijo Jerkovic PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Daniela Todorova PhD, “Todor Kableshev” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Dragan Kokovic PhD, University of Novi Sad, Novi Sad (Serbia)
- Prof. Dragan Marinkovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Itska Mihaylova Derijan PhD, University Neofit Rilski, Faculty of pedagogy, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Dzulijana Tomovska, PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Evgenia Penkova-Pantaleeva PhD, UNWE -Sofia (Bulgaria)
- Prof. Fadil Millaku, PhD, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)
- Prof. Fatos Ukaj, University “Hasan Prishtina”, Prishtina (Kosovo)

- Prof. Georgi Georgiev PhD, National Military University “Vasil Levski”, Veliko Trnovo (Bulgaria)
- Prof. Halit Shabani, PhD, University “Hadzi Zeka”, Peja (Kosovo)
- Prof. Halima Sofradzija, PhD, University of Sarajevo, Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Haris Halilovic, Faculty of criminology and security, University of Sarajevo, Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Helmut Shramke PhD, former Head of the University of Vienna Reform Group (Austria)
- Prof. Hristina Georgieva Yancheva, PhD, Agricultural University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Hristina Milcheva, Medical college, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Hristo Beloev PhD, Bulgarian Academy of Science, Rector of the University of Rousse (Bulgaria)
- Prof. Izet Zeqiri, PhD, Academic, SEEU, Tetovo (N.Macedonia)
- Prof. Ivan Marchevski, PhD, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Ibrahim Obhodjas PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Doc. Igor Stubelj, PhD, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Ivo Zupanovic, PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Ivan Blazhevski, PhD, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Isa Spahiu PhD, International Balkan University, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Ivana Jelik PhD, University of Podgorica, Faculty of Law, Podgorica (Montenegro)
- Prof. Islam Hasani PhD, Kingston University (Bahrein)
- Prof. Jamila Jaganjac PhD, Faculty of Business Economy, University “Vitez”, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jova Ateljevic PhD, Faculty of Economy, University of Banja Luka, (Bosnia & Herzegovina)
- Prof. Jonko Kunchev PhD, University „Cernorizec Hrabar“ - Varna (Bulgaria)
- Prof. Karl Schopf, PhD, Akademie fur wissenschaftliche forschung und studium, Wien (Austria)
- Prof. Katerina Belichovska, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Krasimir Petkov, PhD, National Sports Academy “Vassil Levski”, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Kamal Al-Nakib PhD, College of Business Administration Department, Kingdom University (Bahrain)
- Prof. Kiril Lisichkov, Faculty of Technology and Metallurgy, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Krasimira Staneva PhD, University of Forestry, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Lidija Tozi PhD, Faculty of Pharmacy, Ss. Cyril and Methodius University, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Laste Spasovski PhD, Vocational and educational centre, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Larisa Velic, PhD, Faculty of Law, University of Zenica, Zenica (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Łukasz Tomczyk PhD, Pedagogical University of Cracow (Poland)
- Prof. Lujza Grueva, PhD, Faculty of Medical Sciences, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Lazar Stosic, PhD, Association for development of science, engineering and education, Vranje (Serbia)
- Prof. Lulzim Zeneli PhD, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Lisen Bashkurti PhD, Global Vice President of Sun Moon University (Albania)
- Prof. Lence Mircevska PhD, High Medicine School, Bitola, (N.Macedonia)

- Prof. Ljupce Kocovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Marusya Lyubcheva PhD, University “Prof. Asen Zlatarov”, Member of the European Parliament, Burgas (Bulgaria)
- Prof. Marija Magdinceva – Shopova PhD, Faculty of tourism and business logistics, University “Goce Delchev”, Shtip (N. Macedonia)
- Prof. Maria Kavdanska PhD, Faculty of Pedagogy, South-West University Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Vaska Stancheva-Popkostadinova, PhD, Faculty of Public Health and Sport, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Mirjana Borota-Popovska, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Mihail Garevski, PhD, Institute of Earthquake Engineering and Engineering Seismology, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Mitko Kotochevski, PhD, Faculty of Philosophy, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Milan Radosavljevic PhD, Dean, Faculty of strategic and operational management, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Marija Topuzovska-Latkovikj, PhD, Centre for Management and Human Resource Development, Institute for Sociological, Political and Juridical Research, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Marija Knezevic PhD, Academic, Banja Luka, (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Margarita Bogdanova PhD, D.A.Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Mahmut Chelik PhD, Faculty of Philology, University “Goce Delchev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Mihajlo Petrovski, PhD, Faculty of Medical Sciences, University “Goce Delchev”, Shtip (N.Macedonia)
- Prof. Marija Mandaric PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Marina Simin PhD, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Miladin Kalinic, College of professional studies in Management and Business Communication, Sremski Karlovci (Serbia)
- Prof. Marijan Tanushevski PhD, Macedonian Scientific Society, Bitola (N. Macedonia)
- Prof. Mitre Stojanovski PhD, Faculty of Biotechnical sciences, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Miodrag Smelcerovic PhD, High Technological and Artistic Vocational School, Leskovac (Serbia)
- Prof. Nadka Kostadinova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Natalija Kirejenko PhD, Faculty For economic and Business, Institute of Entrepreneurial Activity, Minsk (Belarus)
- Prof. Nenad Taneski PhD, Military Academy “Mihailo Apostolski”, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Nevenka Tatkovic PhD, Juraj Dobrila University of Pula, Pula (Croatia)
- Prof. Nedžad Korajlic PhD, Faculty of criminal justice and security, University of Sarajevo (Bosnia and Herzegovina)
- Prof. Nikola Sabev, PhD, Angel Kanchev University of Ruse, Ruse (Bulgaria)
- Prof. Nonka Mateva PhD, Medical University, Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Nikolay Georgiev PhD, “Todor Kableskov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Nishad M. Navaz PhD, Kingdom University (India)
- Prof. Nano Ruzhin PhD, Faculty of Law, AUE-FON University, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Oliver Dimitrijevic PhD, High medicine school for professional studies “Hipokrat”, Bujanovac (Serbia)
- Prof. Paul Sergius Koku, PhD, Florida State University, Florida (USA)

- Prof. Primoz Dolenc, PhD, Faculty of Management, Primorska University, Koper (Slovenia)
- Prof. Petar Kolev PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Pere Tumbas PhD, Faculty of Economics, University of Novi Sad, Subotica (Serbia)
- Prof. Rade Ratkovic PhD, Faculty of Business and Tourism, Budva (Montenegro)
- Prof. Rositsa Chobanova PhD, University of Telecommunications and Posts, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rossana Piccolo PhD, Università degli studi della Campania - Luigi Vanvitelli (Italy)
- Prof. Rumen Valcovski PhD, Imunolab Sofia (Bulgaria)
- Prof. Rumen Stefanov PhD, Faculty of public health, Medical University of Plovdiv (Bulgaria)
- Prof. Rumen Tomov PhD, University of Forestry, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Sasho Korunoski PhD, UKLO, Bitola (N.Macedonia)
- Prof. Snezhana Lazarevic, PhD, College of Sports and Health, Belgrade (Serbia)
- Prof. Vasil Markov PhD, Faculty of Arts, SWU Neofit Rilski, Blagoevgrad (Bulgaria)
- Prof. Stojna Ristevska PhD, High Medicine School, Bitola, (N. Macedonia)
- Prof. Suzana Pavlovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)
- Prof. Sandra Zivanovic, PhD, Faculty of Hotel Management and Tourism, University of Kragujevac, Vrnjacka Banja (Serbia)
- Prof. Shyqeri Kabashi, College “Biznesi”, Prishtina (Kosovo)
- Prof. Temelko Risteski PhD, Faculty of Law, AUE-FON University, Skopje (N. Macedonia)
- Prof. Todor Krystevich, D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov (Bulgaria)
- Prof. Todorcka Atanasova, Faculty of Economics, Trakia University, Stara Zagora (Bulgaria)
- Prof. Tzako Pantaleev PhD, NBUniversity , Sofia (Bulgaria)
- Prof. Vojislav Babic PhD, Institute of Sociology, University of Belgrade (Serbia)
- Prof. Volodymyr Denysyuk, PhD, Dobrov Center for Scientific and Technological Potential and History studies at the National Academy of Sciences of Ukraine (Ukraine)
- Prof. Valentina Staneva PhD, “Todor Kableshkov” University of Transport, Sofia (Bulgaria)
- Prof. Venus Del Rosario PhD, Arab Open University (Philippines)
- Prof. Vjollca Dibra PhD, University of Gjakova “Fehmi Agani” (Kosovo)
- Prof. Yuri Doroshenko PhD, Dean, Faculty of Economics and Management, Belgorod (Russian Federation)
- Prof. Zlatko Pejkovski, PhD, Faculty of Agricultural Sciences, UKIM, Skopje (N.Macedonia)
- Prof. Zivota Radosavljevik PhD, Faculty FORCUP, Union University, Belgrade (Serbia)
- Prof. Zorka Jugovic PhD, High health – sanitary school for professional studies, Belgrade (Serbia)

REVIEW PROCEDURE AND REVIEW BOARD

Each paper is reviewed by the editor and, if it is judged suitable for this publication, it is then sent to two referees for double blind peer review.

The editorial review board is consisted of 67 members, full professors in the fields 1) Natural and mathematical sciences, 2) Technical and technological sciences, 3) Medical sciences and Health, 4) Biotechnical sciences, 5) Social sciences, and 6) Humanities from all the Balkan countries and the region.

CONTENTS

INTERCULTURAL PRAGMATICS AND POLITENESS IN LANGUAGE EDUCATION: A CASE STUDY OF STUDENT COMMUNICATION IN A MULTILINGUAL HIGHER EDUCATION CONTEXT.....	641
Biljana Ivanovska	641
Gzim Xhaferri.....	641
FROM AUTHORITATIVE DISCOURSE TO DIALOGIC COMMUNICATION: THE SHIFT IN STUDENTS' LANGUAGE STYLE IN AN INTERCULTURAL AND DISCURSIVE EDUCATIONAL CONTEXT.....	649
Greta Jani.....	649
Doliana Celaj.....	649
THE IMPORTANCE OF THE ENGLISH LANGUAGE IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN SOUTH EAST BALKAN.....	655
Isa Spahiu	655
Agron Zeqiri	655
THE ROLE OF ENGLISH AS A GLOBAL CONNECTOR FOR FRESH MINDS AND BUSINESS PROFESSIONALS.....	661
Slobodanka Đolić	661
LINGUISTIC ASPECTS IN TENNIS TERMINOLOGY: ORIGINS, DEVELOPMENT, AND ETYMOLOGY	667
Krasimir Stoykov.....	667
Krikor Indjian	667
Albena Ivanova.....	667
TECHNIQUES IN THE TRANSLATION OF NAMES AND DESIGNATIONS IN ANIMATED FEATURE FILM TITLES (A BULGARIAN - RUSSIAN COMPARATIVE CASE STUDY).....	671
Radostina Iglíkova.....	671
NATURE AND SPIRITUALITY IN THE POETRY OF WILLIAM BUTLER YEATS AND ALI PODRIMJA.....	677
Fatbardha Doko	677
FRAMES OF MIND: METAPHOR-MORPHOSIS OF MIGRATION INTO FLOODING IN THE BRITISH AND THE BULGARIAN MEDIA DISCOURSE.....	681
Ivaylo Gorchev	681
MULTICULTURALISM AND INTERCULTURALISM – WHAT NEXT	689
Radomir Arsić.....	689
SOME TOUCHES FROM THE BIOGRAPHY OF TODOR VLAYKOV (1865 -1943). DOCUMENTARY EVIDENCE FROM BULGARIAN ARCHIVE INSTITUTIONS.....	695
Mila Krasteva	695
ARCHIVAL WORK IN BULGARIA (1878–1951): BETWEEN CHAOS AND INSTITUTIONALIZATION	701
Arsini Kolev	701
AN ATTEMPT TO DEFINE THE CONTEMPORARY DIASPORA	707
Vanya Dobрева.....	707
Boryana Buzhashka.....	707
Ventsislav Velev.....	707
PRESENT STATE OF THE HISTORICAL DIASPORA OF CRIMEAN BULGARIANS: IDENTITY STRATEGIES AND CULTURAL INTEGRATION.....	713
Vanya Dobрева.....	713
Rumen Draganov.....	713

THE INFLUENCE OF XIX CENTURY COSTUME ON WOMEN'S FASHION IN SPRING-SUMMER 2008 COLLECTIONS	719
Marija Kertakova.....	719
THE INFLUENCE OF XIX CENTURY COSTUME ON WOMEN'S FASHION IN FALL-WINTER 2008 COLLECTIONS	727
Marija Kertakova.....	727
RESEARCH OF SPEED CAPABILITIES WHEN CHANGING DIRECTION OF FUTSAL PLAYERS IN BULGARIA.....	735
Vladimir Baharov	735
THE IMPORTANCE OF GAMES IN PHYSICAL EDUCATION CLASSES FOR YOUNGER SCHOOL-AGE PUPILS IN IMPROVING MOTOR SKILLS	741
Milorad Stanić	741
Aleksandar Stefanović.....	741

AN ATTEMPT TO DEFINE THE CONTEMPORARY DIASPORA

Vanya Dobрева

University of Library Science and Information Technology, Bulgaria, v.dobрева@unibit.bg

Boryana Buzhashka

University of Library Science and Information Technology, Bulgaria, b.buzhashka@unibit.bg

Ventsislav Velev

University of Library Science and Information Technology, Bulgaria, v.velev@unibit.bg

Abstract: It is well known that the term "diaspora" entered scientific literature after the 1970s as a designation for a large ethnic group that leaves its country of residence and migrates to another country (host country). With regard to the diaspora and its settlement in other countries, Bulgarian science uses the chronological principle: depending on the migration and the more permanent settlement of Bulgarians, Bulgarian communities are divided into historical and contemporary ones. Thus, the historical diaspora was formed in more distant historical periods and before the final determination of Bulgaria's borders after World War II. The contemporary diaspora is associated with migration in the 20th century, and in more recent studies, the term "contemporary" diaspora refers to emigration after the changes in 1989. A review of the individual statements and observations of researchers shows that by "contemporary" diaspora, researchers mainly refer to the creation of Bulgarian communities in Western European countries, the US, and Canada—these are communities that are subject to more detailed study. The proposed periodization of migration processes after 1989 is also discussed, with a focus on the most recent phenomena. The article also highlights other Bulgarian communities, such as those in Cyprus and Dubai, with their characteristic forms of expression and creation of cultural institutions – schools, festivals, etc.

Keywords: contemporary Bulgarian diaspora, country of origin, host country, identity, festivity, education

ОПИТ ЗА ДЕФИНИРАНЕ НА СЪВРЕМЕННАТА ДИАСПОРА

Ваня Добрева

Университет по библиотекознание и информационни технологии, България, v.dobрева@unibit.bg

Боряна Бужашка,

Университет по библиотекознание и информационни технологии, България, b.buzhashka@unibit.bg

Венцислав Велев

Университет по библиотекознание и информационни технологии, България,

v.velev@unibit.bg

Резюме: Известно е, че понятието „диаспора“ навлиза в научната литература след 70-те години на 20 в. като означение на голяма етническа група, която напуска държавата по местоживее и мигрира към друга държава (държава-приемник). По отношение на диаспората и нейното заселване в други държави в българската наука се използва хронологичния принцип: в зависимост от миграцията и по-трайно установяване на българи, българските общности се делят на исторически и съвременни. Така историческата диаспора се образува в по-далечни исторически периоди и преди окончателното определяне на границите на България след Втората световна война. Докато съвременната диаспора се обвързва с миграцията през 20 век, а в по-новите проучвания под „съвременна“ диаспора се разбира емиграцията след промените през 1989 г. Прегледът на отделните постановки и наблюдения на изследователи показва, че под „съвременна“, диаспора изследователите имат предвид най-вече създаването на български общности в западноевропейските държави, в САЩ и Канада – това са общности, които подлежат и на по-обстойно проучване. Дискутира се и предложената периодизация на миграционните процеси след 1989 г., като се фокусира и върху най-нови явления. В статията се отбелязват и други български общности като в Кипър или в Дубай, с характерни за тях форми на изява и създаване на културни институции – училище, провеждане на фестивали и др..

Ключови думи: съвременна българска диаспора, държава по месторождение, държава-приемник, идентичност, празничност, образование

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Понятието „диаспора“, както е известно, навлиза в научно обръщение след 70-те години на XX век. Думата е с гръцки произход – διασπείρω означава разпръскан, разсейвам, отнесено към общностите, които се оформят

извън границите на родината, то фокусира върху тяхното многообразие чрез разпръскването, върху различните форми на съществуване и бит.

В исторически аспект *диаспора* първоначално се употребява за изгонения от родните земи еврейски народ (първоначално във времената на Вавилонския плен), който се разпръсква в различни държави, но успява да се съхрани благодарение на своята етнокултурна общност. Постепенно, *диаспора* се превръща в парадигматичен пример за опита на отделните етноси в тяхното съществуване извън родното място, а също започва да се използва като обобщено название на хора, които трайно напускат своята родина (мигранти), за самия акт на напускане, а също и за установяване в рамките на друга държава - приемник (Brubaker, 2005). По такъв начин понятието се обогатява, като обобщава отделни аспекти от процесите на миграцията и живота в чуждата държава.

Един такъв ракурс към употребата на *диаспора*, отнесено към българските общности в чужбина създава предпоставки те да бъдат обсъждани и от гледна точка на тяхното диахронно формиране, но и от позициите на синхронното им съществуване, на изкристализираните форми на сдружаване, взаимодействие и обмен.

2. ОБЩИ ХАРАКТЕРИСТИКИ НА ИСТОРИЧЕСКАТА ДИАСПОРА

Изследователите са приели, когато се разглежда българската диаспора, да се анализират нейните особености и специфични проявления посредством съобразяване с конкретни обстоятелства. А именно, с периода на тяхното изселване и установяване в друга държава. Както и с типа миграция – макова и/или единична, икономическа, политическа или трудова. Във връзка с това е въведено и разграничението на българските общности, обобщени в две групи: историческа и съвременна.

Историческата българска общност възниква през епохата на Османското владичество - XVII – XIX век. Тогава, компактни маси българско население се изселват от родните територии и се установяват в места, в които условията за живот разрешават съхраняването и развитието на културната и религиозна идентичност на мигрантите.

Пример за такава масова миграция са събитията след Чипровското въстание през 1688 г. (Чолов,1988). Османската власт потушава жестоко въстанието и подлага на безмилостни преследвания българите-католици, развили северозападните български земи през онези времена във възлов балкански културен център (известни са контактите от този период с Дубровник). Една част от българите-католици е насилствено преселена в Тракия (в областта около днешния град Пловдив). Друга част, и то многолюдна, се отправя на север и на запад, извън границите на Османската империя, установявайки се в други държави, където се ползват със свободата да изповядват свободно религиозните си предпочитания, да си служат с родния си език, да пазят и развиват културата си. Тези българи-бежанци се заселват най-вече в областта Банат, част от империята на Хабсбургите (от края на XVIII в. Банат става част от Унгарското кралство).

В Банат българите създават своя общност, която съхранява и развива българския език, култура и християнска религия (католическата).(Нягулов,1999). Днес тази общност е известна като българската диаспора на банатските българи (Банатските българи, 2025) .

От края на XVIII и началото на XIX век в резултат на руско-турски войни, хиляди българи напускат родните земи и мигрират на север, в Русия. Няколко са периодите на масови миграции към Русия. След войната през 1805-1812 г. Русия дава възможност на желаещи българи да се заселят в областта Бесарабия. От българските райони Добруджа, Тракия, Македония към Бесарабия тръгват хиляди български семейства, които организират живота си в общини, подобни на тези в родината. Голяма е и втората миграционна вълна след руско-турската война от 1828 -1829 г. - хиляди българи напускат родните земи и отново се отправят към Русия, заселват се в Бесарабия. Третата масова миграция на българи към Русия е след Кримската война, като част усядат в Бесарабия, а други се отправят на Изток, стигайки до Запорожие, Таврия и т.н. (Думиника, 2015).

Към българската диаспора се отнасят и общностите, които остават извън границата на България от края на XIX и през първата половина на XX век. Р.Брубейкър, обсъждайки конотациите на понятието *диаспора*, проблематизира и въпроса за преместване на държавните граници, при което части от един етнос остава в две или повече държави. Британският учен определя този вид диаспора „катаклизматична“. За разлика от диаспората, която се образува в следствие на миграция, катаклизматичната е резултат от политически фактори извън желанието на желанията на хората, които остават да живеят в чужда територия. И нейното образуване е мигновено. (Brubaker, 2005)

Характерно за българската историческа ситуация от края на XIX и първата половина на XX век е, че в резултат на авантюристичната и недавновидна политика на владетеля Фердинанд, България загубва значителни територии с българско население. В резултат на политически актове, границите на държавата се преместват, като част от българското население остава да живее в други държави. Това българско население,

съставлява българската диаспора зад граница. Но тази диаспора, по думите на Брейкър, се ражда в резултат на катаклизъм и не е по желание на българите, живеещи в тези земи. От друга страна, нейното по-нататъшно развитие показва сходства с другите исторически диаспори – постига общностните конструкти, разработва и прилага стратегии и механизми за съхранение и развитие на националната идентичност, език и култура. (Бужашка, 2020)

3. СЪВРЕМЕННАТА ДИАСПОРА – АСПЕКТИ НА НЕЙНОТО РАЗВИТИЕ

Що се отнася до съвременната диаспора (Маева,2020), то тя се формира в периода на XX и XXI век. За разлика от историческата диаспора, представителите на съвременната диаспора напускат родната България по-скоро единично, а не толкова масово, по икономически и/или по политически причини. През XX век мигрантите се насочват към Средна и Западна Европа, САЩ, Канада, държави от Южна Америка (Аржентина, Бразилия, Венецуела).

Пред няколко години научен екип от Института по етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН, с ръководител проф. Владимир Пенчев, реализира научен проект, чиито резултати обобща в монографията „Културно наследство в миграция. Модели на консолидация и интеграция на българските общности в чужбина“. В този труд, наред с трактовката на модерните механизми за съхраняване на идентичността, се отбелязва и приоритетното значение на водените от държавите-приемник (включително и общностните политики на ЕС) политики за интегриране на мигрантите. Така взаимовръзката: управление на държавата-приемник – етнокултурна общност оказва определящо влияние върху диаспората, върху насоката за търсене и изнамиране на нови подходи в постигането на общностната спойка – запазване на родния език, пренос и семантизиране на културните емблеми на българското, въвеждане и стабилизиране на празничен календар, обособяване на книжарници, библиотеки, строеж на църковни храмове и др. (Пенчев et, 2017).

След промените от 1989 г. настъпва нова активизация на мигрантските процеси. Знае се, че тази мигрантска вълна засяга не само България, но и останалите източноевропейски държави. Миграционната вълна е насочена основно на Запад – Европа и САЩ, като на територията на Германия, Великобритания, Австрия, Франция, Испания, Италия трайно се установяват млади хора и цели семейства. В началото на новия век се разширява и географския ареал на усядане: българи-мигранти се насочват и към други континенти, като организират етнокултурни общности.

Оказва се, че понятието „съвременна диаспора“ постепенно започва да отразява допълнителни процеси и явления. Изследователите подчертават, че в обема на съвременна диаспора понякога трябва да се разграничат *стари* и *нови* общности. (Пенчев et, 2017). Под „стари“ общности се разбират най-вече установените в отделните държави български общности до 1989 г., независимо че причините за напускане на родината са различни - политически, икономически, семейни.

На свой ред, „новите“ са общностите, организирани след 1989 г. Тук също могат да бъдат откроявани периоди и подпериоди, тъй като миграцията, извън субективни причини за напускане на България, отразява и една от характеристиките на глобализацията – свободното движение на хора. Следователно, ако миграцията в края на XX век носи по-скоро икономически характер, обусловена е от политическите промени и отпадането на границите, то през второто десетилетие на XXI век ситуацията се променя. Разрастват се транснационалните компании, активизира се трудова мобилност, свързана с напускане на родните места и трудоустройване (установяване) в друга държава (приемник). Но и при тези обстоятелства, показват проучванията, се създава българска общност, която изпълнява своите културноетнически функции. (Пенчев et, 2017).

Ще се ограничим в два примера от организирането и дейността на съвременни български общности. Единият обобщава дейности на българската диаспора в Кипър, пример за българска общност от мигранти, част от които са трайно уседнали на острова, а другата са икономически (трудова) мобилни, работят по няколко месеца в Кипър и се завръщат в България. Част от тези мобилни мигранти пристигат в Кипър със семействата си, като техните деца постъпват в български училища. Макар и не регулярно, те се включват и участват в културните прояви на общността.

Вторият пример е с българската общност в ОАЕ, по-конкретно в Дубай. Тук става въпрос предимно за българска общност, която се състои от мобилни мигранти, временно пребиваващи в Дубай.

4. НЯКОИ ОБЩИ ОСОБЕНОСТИ НА БЪЛГАРСКАТА ДИАСПОРА В КИПЪР

Българската диаспора в Кипър се състои най-вече от емигранти, които усядат на острова след 1989 г. И преди това в Кипър живеят българи, които пристигат на острова в резултат на смесени бракове. Но тяхното количество не е забележително. Реално, за българска диаспора в истинския смисъл на думата може да се говори от 90-те години на XX век нататък. Броят на емигрантите от България се увеличава дотолкова, че

през 1999г. в Никозия се създава Съюз на българите в Кипър (СБК). Целите на Съюза са да обедини българите в Кипър, като съдейства за съхранение на българската идентичност и език. СБК поддържа контакти с български висши училища и доржавни институции. Той разкрива и поддържа две български училища, в които се обучават ученици от първи до дванадесети клас.Едното от тях е авторитетното училище „Никола Вапцаров“ в Никозия, с директор г-жа Лидия Стефанова. СБК поддържа свой сайт (<https://bguc.org/>). Що се отнася до училище „Никола Вапцаров“, през 2024 г. Министерство на образованието и науката на България му предоставя правото да провежда национални изпити по български език и литература на територията на Кипър, като издава сертификати. (ИАБЧ, 2025).

Друга активна организация в Кипър е Българската културна асоциация „Атанас Шабанов“. Асоциацията подпомага всички инициативи на българското училище в Паралимни „Народните будители“. Благодарение на българката Мария Мавруди и на директорката на училище „Народните будители“ Живка Милова, се организират и провеждат фолклорни фестивали с гости от други български общности в чужбина. Участват и танцови състави от България. Асоциацията организира литературни четения, изложби и др. Ученици от училището работят по различни проекти, свързани с връзките между България и Кипър, с общите културни топоси и пътищата на диалога. Важен обединяващ елемент е празничният календар. Общността отбелязва заедно големите национални български празници (Българската общност в Кипър отбелязва 3 март, 2024).

Благодарение на българския творец Добрин Добрев - Финиотис в Лимасов е разкрит Български културен център, който обединява усилията на българите от Кипър с културните политики на българската държава. В Кипър гостуват поети и писатели от България, представят се книги, организират се фестивали и празници.

Общият брой на българските училища в Кипър е седем, разположени са най-вече в големите градове, където са концентрирани и емигрантите. Може да се каже, че българските училища са се превърнали в общностната територия, около която се конструира българската диаспора.

5. АСПЕКТИ ОТ РАЗВИТИЕТО НА БЪЛГАРСКАТА ОБЩНОСТ В ДУБАЙ

Според данни на посолството на България в Обединените арабски емирства живеят 3800 българи (Иванов, 2005), като най-голяма е българската общност в Дубай.

Проучванията показват, че в Дубай пристигат млади семейства за работа в транснационални компании. Периодът на местопребиваване варира между три и пет години. След приключване на договора, служителите могат да продължат отношенията с работодателите си – било в Дубай, или в друга държава, но по-често се завръщат в България. Тъй като тези мигранти имат и деца, то едно от задължителните условия за тяхното усядане е българско училище. (Из непубликувано интервю с български мигранти от 2022 г.)

Така, през 2007 г. се основава училището „Българче“, което с подкрепата на Българското генерално консулство в Дубай и Българското посолство бързо се превръща в пространство за обединение на българите от Дубай в етнокултурна общност. Наколко години по-късно общността организира вече разполага и със свой собствен танцов ансамбъл, който изнася концерти с български песни и хора.

Около училището се консолидира българската диаспора. Въвежда свой празничен календар, в който наред с българските национални празници, се отбелязват масово и традиционните ритуали и обреди. Допълнително диаспората разработва разнообразни инициативи за съхраняване на културната самобитност, развива дейности за популяризиране на българската култура и духовност в ОАЕ.

Десет години по-късно се открива и второто училище в Обединените арабски емирства – в Абу Даби, училище „Камбанка“.

И двете училища се превръщат в институционалната форма на изява на българската общност, която наред с утвърдените способности за съхранение на език и идентичност, подпомага – и то по-непосредствено – и контактите на ОАЕ с България (ИАБЧ,2024).

6. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Епохата на глобализацията оказва силно въздействие и върху състоянието и развитието на диаспората. В студията си „Диаспори в современном мире: эволюция явления и понятия“ Тамара Кондратиева посочва, че в резултат на глобализацията се увеличава броят на хората, които живеят извън родината си. Както се опитахме да представим, през последните две десетилетия се увеличава броят на тнар. трудова мобилност. От друга страна, нарастващият брой мигранти показва и една нова тенденция – към увеличаване на етнокултурните общности в държавите-приемник. (Кондратъева, 2010). Сходни са наблюденията и на други учени, които считат, че през XXI век ще се говори не толкова за глобализация, колкото за новия процес на диаспоризация на света, на формирането и развитието на общностите. Това вече предполага нови научни перспективи за дефиниране и предефиниране на проблемите, свързани с диаспората, с неите конструкти, битие и проявления. В такъв аспект и българската съвременна диаспора, формираща се след 1989 г. ,

отразява общите тенденции и тепърва ще подлежи на по-цялостен анализ, на открояване на профила на мигрантите и подходите за тяхното сепление в общности.

БЛАГОДАРНОСТИ

Докладът е резултат от подкрепата на фонд „Научни изследвания“ на МОН, България, за проучване по проект „Българските общности зад граница след 1989 г.: Завръщане към корените“, договор № КП-06-Н75/4 от 05.12.2024 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Антова, С. (2020). Българите в Средна Европа. // <https://balgarskaetnografia.com/grupi-i-obshtosti/balgarskata-diaspora/balgarite-v-sredna-evropa.html>
- Банатските българи. културно наследство, език и литература. (2025) Сб. София: Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, ISBN 978-619-245-497-5 (e-book)
- Brubaker, R. (2005). The ‘diaspora’ diaspora. // [The Diaspora Diaspora .pdf](#)
- Бужашка, Б. (2020) България и българската общност в Истанбул 1913-2019 г. София: "За буквите - О писменехъ".
- Българската общност в Кипър отбелязва 3 март. (2024) // <https://bnr.bg/horizont/post/101957316/balgarskata-obshtnost-v-kipar-otbelazva-3-mart>
- Думиника, И. (2014). Българските преселници в Бесарабия в края на XVIII-Първата половина на XIX век в историографията. Кишинев: „S.Ş.B.”
- ИАБЧ. (2024). <https://aba.government.bg/organizations/uchilishche-blgarche-km-generalno-konsulstvo-na-republika-blgariya-v-dubay/1109>
- ИАБЧ. (2025). // <https://www.aba.government.bg/organizations/syuz-na-blgarite-v-kipr/903>
- Иванов, И. (2025). Вярата и образованието укрепват връзките между българите в ОАЕ // <https://bnr.bg/radiobulgaria/post/102183704/varata-i-obrazovaniето-ukrepvat-vrazkite-mejdu-balgarite-v-oae>
- Кондратьева, Т. (2010). Диаспори в современном мире: эволюция явления и понятия // <https://www.perspektivy.info/print.php?ID=48886>
- Маева, М. (2020). Съвременни български емигрантски общности. // <https://balgarskaetnografia.com/grupi-i-obshtosti/balgarskata-diaspora/savremenni-balgarski-emigrantski-obshtnosti.html>
- Нягулов, Б. (1999) Банатските българи. Сафия: Парадигма“.
- Пенчев, В., Борисова, М., Воскресенски, В., Вуков, Н., Гергова, Л., Гергова, Я., Кулов, Б., Матанова, Т., Михайлова, К., & Янев, Й. (2017). Културно наследство в миграция. Модели на консолидация и институционализация на българските общности в чужбина. София: Парадигма. 2017
- Чолов, П. (1988). Чипровското въстание 1688. София: Народна просвета.

**PRESENT STATE OF THE HISTORICAL DIASPORA OF CRIMEAN BULGARIANS:
IDENTITY STRATEGIES AND CULTURAL INTEGRATION**

Vanya Dobрева

University of Library Science and Information Technology, Bulgaria, v.dobрева@unibit.bg

Rumen Draganov

University of Library Science and Information Technology, Bulgaria, r.draganov@unibit.bg

Abstract: The article discusses a topic that has not been explored in sufficient depth, but is relevant to the present day – the current state of the historical diaspora: to what extent the preservation of ethnic identity is achieved through traditional methods established over time, or, as in the case of the Crimean Bulgarians, the historical diaspora is transformed into a community that, conceptually, has the characteristics of a contemporary diaspora. It traces the historical path of the formation of the diaspora from the first decades of the 19th century to the second half of the 20th century – a period of political research on Bulgarians from the Crimean Peninsula. It also examines their new existence after 1990, linked to the amnesty granted and the opportunity for resettlement. In this respect, in a number of ways, the Crimean Bulgarian diaspora departs from traditional notions of the essence of historical diaspora, acquiring the characteristics of a new formation. In a number of respects, the Crimean Bulgarian diaspora departs from traditional notions of the essence of historical diaspora, acquiring characteristics of a new formation. Of interest is the institutionalized form of the Crimean Bulgarian community—the Regional Bulgarian National-Cultural Autonomy of the Republic of Crimea "Paisii Hilendarski." This is the official representation of the Crimean Bulgarians, which has been actively engaged in cultural activities for 30 years. Some of the association's activities related to the restoration of common topoi and mythological representations from the culture of Bulgaria, the Balkans (the Slavic-Orthodox community), and Crimea are examined. With an emphasis on the Khazar mission of Saints Cyril and Methodius, discussed as the foundation of cultural dialogue and cooperation between Europe and Crimea. In this regard, the study also notes the prospects of integrative strategies in tourism as a contemporary approach to supporting identification processes in the Crimean Bulgarian diaspora.

Keywords: Bulgarian diaspora, historical diaspora, contemporary diaspora Cyril and Methodius, tourism

**СЪВРЕМЕННО СЪСТОЯНИЕ НА ИСТОРИЧЕСКАТА ДИАСПОРА НА
КРИМСКИТЕ БЪЛГАРИ: ИДЕНТИФИКАЦИОННИ СТРАТЕГИИ И КУЛТУРНА
ИНТЕГРАЦИЯ**

Ваня Добрева

Университет по библиотекознание и информационни технологии, България, v.dobрева@unibit.bg

Румен Драганов

Университет по библиотекознание и информационни технологии, България, r.draganov@unibit.bg

Резюме: В статията се дискутира един непроучван в достатъчно дълбочина, но актуален за настоящето въпрос – за днешното състояние на историческата диаспора: доколко съхраняването на родовата идентичност преминава през утвърдените във времето традиционни способности, или, както е примерът с кримските българи, историческата диаспора се трансформира в общност, която на понятийно ниво носи характера на съвременна диаспора. Проследява се историческият път на формиране на диаспората от първите десетилетия на XIX в. до втората половина на XX в. – период на политическото изследване на българите от полуостров Крим. И новото им битие – след 1990 г., свързано с дадената амнистия и възможност за ново заселване. По редица свои белези диаспората на кримските българи напуска традиционните представи за същината на историческата диаспора, придобивайки характеристики на ново образувание. Интерес представлява институционализираната форма на общността на кримските българи - Регионална българска национално-културна автономия на Република Крим „Паисий Хилендарски“. Това е официалното представителство на кримските българи, което вече 30 години развива активна културна дейност. Разгледани са част от дейността на дружеството, свързана с възстановяване на общи топови и митологични представи от културата на България, Балканите (славяно-православната общност) и Крим. С акцент върху хазарската мисия на светите братя Кирил и Методий, обсъждана като фундамент на културния диалог и сътрудничество между Европа и Крим. Във връзка с това, изследването отбелязва и перспективите на

интеграционните стратегии в туризъма като съвременен подход за подпомагане на идентификационните процеси в диаспората на скримските българи.

Ключови думи: българска диаспора, историческа диаспора, съвременна диаспора Кирил и Методий, туризъм

1. ВЪВЕДЕНИЕ

В науката се е утвърдило виждането, че българската диаспора (Bamberger, et, 2021) може да бъде квалифицирана посредством използването на историческия принцип, при който се отбелязва периодът на миграция от държавата по месторождение (Родина), успоредно с трайното установяване и консолидиране на етноса в друга държава (Приемник). От тази гледна точка, българските общности се подразделят на две групи: *историческа* - формирала се през епохата на Османското владичество (XVII-XIX в.) и в десетилетията на свободната държава (от 1878 г и първата половина на XX век), и *съвременна* – обособила се през XX и XXI век.

Към *историческата* българска диаспора традиционно се включват българските общности в Банат, в Бесарабия, в Таврия. Причините и обстоятелствата за тяхното организиране далеч от родината през миналите векове - миграция поради тежките условия на османското владичество или поради неуспешните и жестоко потушавани въстания на българите срещу османските нашественици - са обсъждани в редица респектиращи научни трудове, като поколенията учени фокусират и върху принципите за организиране и единение на българите в чуждата среда. По отношение на събитията от първата половина на XX век, причините за формиране на български общности извън границите на България са свързани и с катастрофални грешки на водената политика, както и на международни договори, отнемащи големи територии с българско население от държавата (Бужашка, 2020).

Що се отнася до *съвременната* българска диаспора, към нея се причисляват българите, които живеят в Средна и Западна Европа, САЩ, Южна Америка, Австралия, Нова Зеландия и др. (Антова, С.2021). Процесите във формирането на съвременната българска диаспора са свързани с миграция, предизвикана от икономически и политически фактори (Маева, М. 2023). Тъй като образуването на съвременната диаспора се свързва с историческа ситуация, белязана от разнообразни фактори (геополитически и национални), то изследователите приемат, че в нейните рамки съществува основание да се разграничат две групи общности, развили се в диахронния ред: „стара“ и „нова“. Под „стара“ общност се разбират българите в Средна Европа, Южна Америка и САЩ през XX век, докато под „нова“ – тези общности, които се образуват в резултат на мащабните миграционни процеси след промените през 1989 г. (Пенчев et, 2017, с.18).

Проучванията показват също така, че на настоящия етап се развиват такива процеси в историческата диаспора, симптоматични на състоянията в съвременната. Оказва се, че и в нея съществуват, в резултат на миграционните, нови етнически наслагвания, при които старата общност, състояща се от първите преселници и техните наследници, се укрепва и допълва с нови мигранти. А това – макар и все с известни уговорки – е основание днешната историческа българска диаспора да бъде обсъждана и с оглед на друг вид значения, характерни за модерните стратегии за оразличаване, но и интегриране.

Характерен пример за подобно развитие на историческата българска диаспора е общността на българите в Крим. Внимателният преглед на данните за преселението, консолидирането и развитието на диаспората на кримските българи показва, че нейното еволюиране по линията на вертикала не протича равномерно и съобразно традиционните образци. Известно е, че българите („старата“ група мигранти) се установяват на полуострова през XIX век. Те напускат масово родния дом и родните земи, в онзи момент част от Османската империя, и се отправят към Русия, за да се заселят в Крим. В продължение на век и половина българите се структурират като самостоятелна етнокултурна общност, съхраняваща и развиваща българското им име и самосъзнание.

През 40-те и 50-те години на XX век числеността на тази станала вече многобройна българска общност е рязко редуцирана. (Каменских, 2022) На практика, през следващите десетилетия, тя изгубва пълнотата на смисловите си задачи. Нейното възстановяване, по същество модерното ѝ битие, се дължи на нови мигрантски процеси, чрез които в Крим пристигат българи от друга историческа общност, съществуващи в Русия. Оказва се, че образува (по подобие на останалите съвременни общности) *нова* българска общност, която обаче реципира и приема за свой фундамент традициите на старата група кримски българи, като изработва такива посоки на съхраняване и развитие на идентичността, чрез които възраждащите се етноконцепти, значещите елементи на националната културна памет се пречупват в модерните идеи за интеграция и взаимодействие.

2. ЗА НАЧАЛАТА НА БЪЛГАРСКОТО ПРИСЪСТВИЕ В КРИМ

Според данните от археологическите разкопки прабългарите се появяват на полуостров Крим през VII-VIII в. След разпадането на Велика България в началото на VII в., прабългарите (самостоятелно или като част от Хазарската империя) се спускат от Приазовието и земите около р. Волга, за да се установят на полуострова. Най-вероятно през VIII в. прабългарите вече са трайно уседнали на територията на Крим, за което свидетелствата тяхната материална култура, разкрита в селищата Судак и Коктебел (Габриелян, et, 2018). По-късната съдба на тези прабългари не е особено ясна, въпреки че проучванията от последното десетилетие свидетелстват, че те са останали на полуострова, преживявайки трансформации, заличаващи народностното и културното им етническо и верско самосъзнание.

Следва да се припомни че в онези времена Крим играе важна стратегическа роля в Черно море. Полуостровът контролира пътя от Запада към Севера и Азия. Неслучайно, Византия вижда в древната античната колония Херсонес своя християнски център, културно пространство на диалог с варварския свят. Развитието на средновековния Херсонес, от друга страна, е симптоматично и за неговото допълнително значение на християнски символ на църковното единение (европейския Изток и Запад), което - както ще представим по-долу – рефлектира върху представата за основополагащите родови връзки и контакти на новата българска общност в Крим.

Реалното създаване на българска диаспора в Крим се свързва с идването на първата група българи от 19 семейства в началото на XIX век (1802 г.), които образуват първата колония. Липсват точни данни откъде тръгва тази група българи, най-общо, се приема, че те мигрират от Румелия, т.е. от балканската част на Османската империя (малко по-късно това ще бъде названието на областта Тракия). През следващите десетилетия броят на българите, мигрирали и трайно установили се на полуострова, значително се увеличава. Бежанците са основно тракийци, преселници от Малко Търново, Граматиково, селищата около Сливен и др. Руската империя стимулира заселването на българите, най-вече заради славянския им произход и християнската вяра. На бежанците се предоставя земя, те се освобождават от по-тежките обществени задължения (Калашникова, 2009).

Други мигрантски вълни от български преселници към Крим са отбелязани през 1829 г. (след края на Руско-турската война) и след 1856 г. (края на Кримската война). През втората половина на XIX в. изследователите отбелязват формирането на чисто български квартали и селища на полуострова, а към края на века област Феодосия започва да се определя като българския топо в Крим. Данните показват, че през 1902 г. българите съставляват 13.9 % от населението в Крим. (Габриелян, et, 1998, стр.24-26).

Със заселването си на полуострова българите пренасят, съхраняват и развиват родния български език, традиционните си етнокултурни представи, бит и поминък. Уреждат българския си бит, строят домове по подобие на онези в родината, разказват български приказки, пеят български песни, изпълняват български обичаи и ритуали, устройват български празници (Георгиева, 2017). В новата среда развиват и традиционните си умения: тглеждат едър рогат добитък, овце, засаждат лозя и тютюн, проявяват се като отлични градинари. Прочуват се като умели винопроизводители, земеделци и овощари. (Каменских, 2023)

Върху историческата диаспора на кримските българи драматично се отразяват събитията от 40-те и 50-те години на XX в. (Федорова, 2020). По подобие на други етноси, живеещи от десетилетия на полуострова – гърци, арменци, немци, татари - и българите са подложени на несправедливо масово изселване: депортирани са 12 420 българи (Габриелян, et, 1998, с.65). Депортацията засяга дълбоко историческата българска диаспора в Крим: рефлектира върху съдържанието и насоката на общностните връзки, отразява се и върху посоките на етноидентификационните процеси. (Гайворонская, 2008).

Нов етап в развитието на диаспората на кримските българи настъпва след 1989 г. На централно управленско ниво е приет важен документ, с който се амнистират всички народности от полуострова. През 90-те години се провежда и политика на репатриране на изселените кримчани, с предоставяне на редица икономически стимули. През това десетилетие след разпада на СССР, в Крим, започват да се установяват и други българи, мигриращи от съседни територии

Ползотворен за възхода на българската диаспора в Крим е периодът след 2014 г. Българската диаспора, по подобие на други народности от полуострова, получава права на регионална национална автономия, което създава предпоставки за консолидиране и развитие. Важно значение за тези процеси има създадената през 90-те години на XX в. българска обществена организация. След 2014 г. тази организация, получава названието Регионална българска национално-културна автономия на Република Крим „Паисий Хилендарски“, в съответствие с получените правомощия и задачи. Организацията разработва такива етнокултурни идеологеми, които емблематизират връзката между кримските българи и Прародината, възраждат значения и културни кодове, концептуализират в съответствие с променените реалности въпросите за единението, за родовия генезис, за духовното битие на славяно-православната цивилизация.

Благодарение на председателя на организацията Иван Абажер новите идентификационни стратегии на българската общност в Крим придобиват по-широки перспективи. От съществено значение е и вестникът на кримските българи, с главен редактор Людмила Радева, благодарение на който се съхраняват българските постижения, презентира се културната дейност на кримските българи и съхраненото от тях наследство (Георгиева, 2017).

В новите условия самоосъзнаването се разполага върху няколко фундаментални принципа. На първо място, претокрива се моделната роля на старобългарската култура за славянския род, приемането и основополагането на кирилометодиевата традиция. Във връзка с това и новото осмисляне на Крим като културен топос на взаимодействие и свързаност между балканските християнски народи (южните славяни). На второ място, модерните насоки за постигане на етноидентичност се пречупват през релацията Род – Родина – Прародина, като постигнато знание за генетична, духовна, национална принадлежност.

3. ПЪТИЩА НА КУЛТУРНИЯ ДИАЛОГ

Проучването на историята на диаспората на кримските българи дава основание да се открият четири периода в нейното развитие. Първият включва времето на нейното обособяване през XIX в. до депортацията през 40-те години на XX в. Българската диаспора се установява на кримска територия, пренасяйки културните традиции от Родината – език, бит, поминък, ритуали, вярвания, фолклор - в държавата-приемник (Русия) През този период общността се консолидира, изработва свой модус на съществуване и развитие.

Вторият период обхваща депортацията през 40 -те години на XX в., когато българите са отделили не само от общността си, но и от семействата и близките. Разселвани са в различни територии на СССР, което прекъсва контактите и връзките помежду им. И краят на този период съвпада с промените от края на 80-те и началото на 90-те години на XX век.

Третият период настъпва след 1989 г. Амнистията за репресираните народности предоставя правото на депортираните кримчани да се завърнат по родните места в Крим. От друга страна, както по-горе бе изтъкнато, 90-те години са свързани с разпада на СССР и образуването на нови държави на неговата територия. Важно е да се отбележи, че българската историческа диаспора в Бесарабия, Таврия, Крим и т.н. притежава вътрешната убеденост, чрез която съхранява и развива своята идентичност, че Русия е нейният Нов дом, че тя е нейната Нова Родина. Българските общности се отличават и с развитото си чувство за родова принадлежност и за генетичната свързаност между българския и руския народ. Неслучайно, те пазят спомените за Руско-турската освободителна война, както и за подкрепата от страна на Русия за свободна България. През този трети период протичат интензивни миграционни процеси, свързани с разпада на СССР. По отношение на българите – групи от една общност се вливат в друга българска общност.

Четвъртият период обхваща събитията след 2014 г. Кримските българи получават статут на автономия, а тяхната обществена организация - *Регионална българска национално-културна автономия на Република Крим „Паисий Хилендарски“* само в рамките на няколко години се превръща в една от най-авторитетните институции на полуострова. Председателят на организацията, Иван Абажер почти десетилетие представлява народностите на Крим в най-високите етажи на централното управление. През този четвърти период кримските българи разработват модерна културна програма за възстановяване на родовите връзки, за възраждане на духовните контакти, но и за утвърждаването на Крим като културен топос, олицетворение на мира, диалога и разбирателството.

4. КУЛТУРНА СВЪРЗАНОСТ И ИНТЕГРАЦИЯ

Характерен пример за поставените в културната програма на кримските българи задачи е фокусът, който те поставят върху осветляване на аспекти от хазарската мисия на светите братя Кирил и Методий. Известно е, че император Михаил II изпраща Константин-Кирил Философ заедно с неговия брат Методий на полуостров Крим през 860-861 г. Двамата братя отсядат във византийския град Херсонес (до днешния Севастопол), откъдето предприемат пътувания към другия, различния, езическия свят.

В Херсонес, както се знае, Кирил и Методий откриват мощите на римския папа Климент I. Според легендата Климент е последовател на апостол Петър, покръстен е от него. (Ръкопис. С.2021). Именно Св. Петър, според преданието, го включва в кръга на своите ученици, а след това го посочва и за бъдещ епископ. Съществуват податки, че важното назначение на Климент е в Сердика (София), които по-късно ще бъдат използвани като аргумент в историите на българите-католици през XVII в. В житието на светеца се посочва, по времето на император Траян, Климент е заточен в Херсонес, където намира смъртта си.

Откриването на мощите на Климент I от двамата братя се осмисля като божествен знак - мощите на светия, свързан с традициите на Римокатолическата църква, се откриват пред православни йерарси. Всъщност,

Климент I е сред седемнадесетте основни апостоли на Римокатолическата църква, а Кирил и Методий са първоапостолите на славянството.

Тази християнска история, отразена и в агиографията, се използва от кримските българи, за да акцентуват върху знаковото значение на Крим, който още в периода на Средновековието се утвърждава като пространство на взаимодействие, на диалог между ценности и представи както с християнски, така и с нехристиянски произход. Неслучайно, именно Херсонес, век по-късно, е мястото, в което ще бъде покръстен и първият руски християнски владетел княз Владимир I.

Кримските българи обръщат внимание и върху славяно-православен цивилизационен модел, чието начало е поставено от старобългарската култура. Във връзка с това развитието на кирилometодиевите традиции през вековете и тяхното значение за разкриване на родовите връзки и общи духовни преплитания. В поредица от разнообразни културни и научни инициативи – част от културната програма на българската общност, се изясняват сходствата в културните обстоятелства и митологеми между южните славяни и славянските общности в Крим. Интерпретират се, и то в променените реалности, традиционните концепти: родина-прародина, Крим-Балкани, българи – други народности.

Друг научен проблем, който третира темата за свързаността и пътя за интеграция, се отнася до по-различен кръг от изследователски въпроси. Те са ориентирани към туризма като област за практическо реализиране на теоретичните постановки за постигане на целите на културния диалог и цивилизационна интеграция. Във връзка с това, тепърва на по-обстойно проучване подлежи прилагането на интегрирани туристически подходи, които съчетават принципите на етнотуризма, акцентуващ върху културно-историческите наследства и достижения на общността, с носталгичния туризъм, при който представителите на диаспората получават широк достъп до Прародината, до културните емблеми и топоси (Sheludiakova, et, 2022).

В бъдеще, възможно е, разработването на туристически маршрути по стъпките на братята Кирил и Методия, свързващи Крим, България, Балканите, Средна и Западна Европа да послужи като допълнителен стимул за осъзнаване на свързаността между българите, независимо от държавата, в която те са се установили и са изградили своята съдба.

5. ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проучването върху развитието на общността на кримските българи откроява допълнителни посоки за разбиране на съвременните процеси в историческата диаспора. Оказва се, че традиционната представя за идентификационните стратегии на историческата диаспора подлежи на допълване и дообогатяване с оглед на реалностите след 1989 г. Показателна е историческата диаспора на кримските българи, която наред с утвърдените способности за запазване и развитие на идентичността – език, обичаи, празници, институционални форми, изобретява и нови подходи за изява на българското име: постига знанието за собственото си битие и чрез съотнасянето (интеграцията) към по-общите духовни ареали на славянството и на християнството. И във връзка с това, акцентът върху мястото на пребиваване (в случая Крим) с възраждане на идейни постановки, митове и ритуални практики, издигащи символния смисъл на Прародината като свещен топос на генезис и етнокултурно развитие, и техния пренос чрез българския род в консолидираната се българска общност.

БЛАГОДАРНОСТИ

Докладът е резултат от подкрепата на фонд „Научни изследвания“ на МОН, България, за проучване по проект „Българските общности зад граница след 1989 г.: Завръщане към корените“, договор № КП-06-Н75/4 от 05.12.2024 г.

ЛИТЕРАТУРА

- Антова, С. (2021). *Българите в Средна Европа*. Българска етнография. Retrieved September 15, 2025, from <https://balgarskaetnografia.com/grupi-i-obshtosti/balgarite-v-sredna-evropa.html>
- Бужашка, Б. (2020). *България и българската общност в Истанбул 1913–2019: Монография*. София: Акад. изд. За буквите – О писменехъ.(Оригинално заглавие на англ.: *Bulgaria and Bulgarian community in Istanbul (1913–2019)*); ISBN 978-619-185-396-0
- Габриелян, О. А., Ефимов, С. А., Зарубин, В. Г., Кислый, А. Е., Мальгин, А. В., Никифоров, А. Р., Павлов, В. М., & Петров, В. П. (1998). *Крымские репатрианты: депортация, возвращение и обустройство*. Симферополь: Изд. Дом "Амена"; ISBN 966-95519-0-0
- Габриелян, О. А., Гайворонская О. А., И.Георгиева, В. В. Майко, В. В. Митрохин, И. А. Носкова, Л. П. Радева, А. К. Шопошников. (2018) *Болгары Крыма. Возвращение к истокам*. Симферополь: ГАУ РК „Медиацентр им. И. Гаспринского“.

- Георгиева, И., & Стоилов, К. (Съст.). (2009). *Българите в Крим*. София: ИФ-94. ISBN 978-954-9445-08-4
- Гайворонская, О. Б. (2008). *Болгары Крыма в коллекции Крымского этнографического музея: Каталог*. Симферополь: Антиква. ISBN 978-966-2930-51-1
- Петков, П. Д. (Предг.). (2011). *Ръкопис 2/23 от сбирката на Рилския манастир: Сборник с жития от края на XV век* (т. 3). София: Херон прес. ISBN 978-954-580-312-3
- Калашникова, С. В. (2012). *Крымские болгары: основные этапы исторического развития (середина XVIII – начало XXI в.)*. [Монография].
- Маева, М. (2023). *Съвременни български емигрантски общности*. Българска етнография. Retrieved September 15, 2025, from <https://balgarskaetnografia.com/grupi-i-obshtosti/balgarskata-diaspora/savremenni-balgarski-emigrantski-obshtnosti.html>
- Пенчев, В., Борисова, М., Воскресенски, В., Вуков, Н., Гергова, Л., Гергова, Я., Кулов, Б., Матанова, Т., Михайлова, К., & Янев, Й. (2017). *Културно наследство в миграция: Модели на консолидация и институционализация на българските общности в чужбина*. София: Парадигма. ISBN 978-954-326-331-8
- Каменских, М. С. (2021). Репрессивная политика СССР в отношении отдельных народов в годы Великой Отечественной войны (на примере болгар Урала). *Технологос*, 2, 79–90. <https://doi.org/10.15593/perm.kipf/2021.2.07>
- Федорова, П. (2020). Оккупированная Марфовка. Как крымские болгары два года жили под немцами. Retrieved September 15, 2025 from https://irk.aif.ru/society/okkupirovannaya_marfovka_kak_krymskie_bolgary_dva_goda_zhili_pod_nemcami
- Bamberger, A., Kim, T., Morris, P., & Rizvi, F. (2021). DIASPORA, INTERNATIONALIZATION AND HIGHER EDUCATION. *British Journal of Educational Studies*, 69(5), 501–511. <https://doi.org/10.1080/00071005.2021.1966282>
- Sheludiakova, N., Mietule, I., Mamurov, B., Karajanova, R., & Kulishov, V. (2022). Diaspora Diplomacy: Contemporary Problems of Countries in the Sustainable Development Context. In Proceedings of the 5th International Scientific Congress Society of Ambient Intelligence (Vol. 1, pp. 167-176).

THE INFLUENCE OF XIX CENTURY COSTUME ON WOMEN'S FASHION IN SPRING-SUMMER 2008 COLLECTIONS

Marija Kertakova

University Goce Delcev, Stip, North Macedonia, marija.kertakova@ugd.edu.mk

Abstract: One of the ideas of this text is to emphasize the history and existing literature dedicated to the historical fashion costume of the XIX century, as well as the contemporary costume, focusing on the laws by which fashion has developed and moved from its beginning to the present day. As an example, we can point to Dudnikova's text, who makes detailed studies of the history of the costume, starting from Ancient Egypt, exploring the specificities of fashion from antiquity to the beginning of the XXI century. At the beginning of the XIX, the entire XX and XXI centuries as a result of the technological revolution, which plays an important role in fashion and clothing, the aesthetic paradigms are changing radically. The enjoyment of the authentic and masterful embodiment of human desires in fashion is replaced by its presentation as a new reality, capable of replacing man's representations of it. If in the past historical eras a general appearance dominated, subordinated to the suggestion of certain ideas, for the XXI century the aesthetic pleasure is replaced by the functional elements imposed by the industrial production in response to the new economical demands. The visual perception of the modern women's costume is undergoing a substantial transformation. Here we can talk not only about changing the form (transformation), but also about changing the focus (translocation). The fashion costume is seen not as a separate and independent object, but the attention of fashion designers is focused on the costume as part of the global processes in the field of applied art. In modern society, thanks to the Internet, the designer is in a position to create fashion creations in every point of the planet. The boundaries of the "center-periphery" or "East-West" binary oppositions are blurred and lose their clear contours. This necessitates a redefinition of the term "fashion" and "fashion trend" as an integral part of culture, which makes the implication a particularly attractive tool in the process of creating new fashion lines. The creative character of the creation of fashion and fashion collections is retained, but at the same time it is rationalized, knowing which of the achievements of historical fashion can be applied in the new century. They are in turn correlated with the so-called social and psychological phenomena – building self-confidence, entering the agenda of society and having the possibility of choice. This choice, on the other hand, shows that fashion and fashion expression, just like the work of art, are the foundation of every cultural upheaval.

Keywords: historical costume of the XIX century, implication, fashion of the XXI century - 2008

ВЛИЯНИЕТО НА КОСТЮМА ОТ XIX ВЕК В ДАМСКАТА МОДА В КОЛЕКЦИИТЕ ПРОЛЕТ-ЛЯТО 2008 ГОДИНА

Marija Kertakova

Университет Гоце Делчев, Щип, Северна Македонија, marija.kertakova@ugd.edu.mk

Апстракт: Една от идеите на този текст е да наблегне на историята и съществуващата литература, посветена на историческия моден костюм от XIX век, както и на съвременния костюм, като се фокусира върху закономерностите, според които модата се развива и движи от началото до днес. Като пример можем да посочим текста на Дудникова, която прави подробни изследвания на историята на костюма, започвайки от Древен Египет, изследвайки спецификата на модата от античността до началото на XXI век. В началото на XIX, през целия XX и XXI век в резултат на технологичната революция, която играе важна роля в модата и облеклото, естетическите парадигми се променят радикално. Насладата от автентичното и майсторско изпълнение на човешките желания в модата се заменя с представянето ѝ като нова реалност, способна да замени човешките представи за нея. Ако в миналите исторически епохи е доминирало общото излъчване, подчинено на внушението на определени идеи, то за XXI век в отговор на пазарните изисквания естетическата наслада е заменена от функционалните елементи, наложени от индустриалното производство. Визуалното възприемане на съвременния женски костюм претърпява фундаментална трансформация. Тук можем да говорим не само за промяна във формата (трансформация), но и за промяна във фокуса (трансфокация). Модният костюм се разглежда не като отделен и самостоятелен обект, а вниманието на модните дизайнери се фокусира върху костюма като част от глобалните процеси в областта на приложното изкуство. В съвременното общество, благодарение на интернет, дизайнерът е в позиция да създава модни творения във всяка точка на планетата. Границите на бинарните опозиции „център-периферия” или „Изток-Запад” се размиват и губят своите ясни контури. Това налага предефиниране на понятието „мода” и „модна

тенденция” като неделима част от културата, което превръща внушението в особено привлекателен инструмент в процеса на творческо създаване на нови модни линии. Творческият характер на създаването на мода и модни колекции се запазва, но същевременно се рационализира, като се знае кои от постиженията на историческата мода могат да бъдат приложени в новия век. От своя страна те са свързани с т.нар. социално-психологически феномени – изграждането на самочувствие, влизането в дневния ред на обществото и възможността за избор. Този избор, от друга страна, показва, че модата и модното изразяване, както и производението на изкуството, са в основата на всеки културен катаклизъм.

Ключови думи: исторически костюм от XIX век, импликация, мода на XXI век – 2008-ма година

1. ВЪВЕДЕНИЕ

Едни от най-известните автори, които пишат за мода, са Ролан Барт, Франсоа Буше, Рене Кьониг, Анет Уорстби. Сред руските изследователи Н. М. Каминская и Мария Мерцалова са оставили трайни следи в изучаването на модата и историята на модата. Можем да отбележим, че Волфганг Бруно и Макс Тилке имат сериозен принос като изследователи на модата. Изключително важен теоретичен труд е „Системата на модата“ на Ролан Барт, оказал голямо влияние върху семиотичния анализ както на описанието на аспектите на модата, така и на модата. Културолозите обаче обикновено предпочитат да анализират развитието на костюма на определени обществени слоеве, които са прекратили своето историческо и социално съществуване и костюмите им днес могат да се изследват като даденост със завършена еволюция. Използваните в това изследване източници могат да бъдат групирани в няколко направления. Като първо направление могат да бъдат посочени литературните източници. Това са предимно текстове, посветени на историята и теорията на модата и модните тенденции. Към тези източници включвам както редовните специализирани модни издания на 21 век, така и каталозите от изложби, провеждани в различни световни музеи. В специализираната преса списания като - "Vogue", "Harper's Bazaar", "Cosmopolitan", "Vanity Fair", "GQ Style", "Marie Claire", "International Textile", "Fashion Pro Magazine" използват както визуални материали, така и текстове от интервюта, в които модни дизайнери дават обяснения за своите идеи. Вторият тип са източниците на визуални материали – снимки, графики, плакати, илюстрации и подобни материали от съвременни дизайнери, както и каталози на фирми, които произвеждат и продават различни видове мода, включително колекции от дрехи, обувки и аксесоари. Третият вид източници са електронните ресурси, публикувани в Интернет. Те обаче ми служат по-скоро като ориентация и насока за търсене на нови, актуални материали, като материали от съвременни международни симпозиуми, конференции и семинари. В техните доклади и видео материали се засягат проблемите, свързани с разработената тема. Отнесъл съм се с категорична критика към източниците в интернет, защото няма почти никаква редакторска намеса и никой не гарантира достоверността на информацията (разбира се, има и изключения – това са официалните сайтове на музеи със световно признати колекции на облекла като „The Metropolitan Museum of Art“, „Victoria and Albert“, Institute of Clothing в Киото и др.).

2. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИИ – Анализ на модните тенденции през сезон пролет-лято 2008 г.

Анализ на най-сполучливите модели и моделиерски практики по отношение на импликацията и на концептуалните измерения на историческия костюм от XIX век в развитието на дамската мода през пролетно-летните тенденции на 2008 година

Тази година се очертава като година, в която дизайнерите на „от котюра“, като че ли започват отново за пореден път да преосмислят влиянието на Интернет, на информационното общество, на жаждата за визуална информация, на възможностите на новите материали и космически технологии въобще върху живота на планетата. Ако по времето на такива изследователи като Бакминстър Фулър с неговите прогностични теории и Маклуън с теорията си за масовата комуникация възгледът, че светът е „глобално село“ се възприема като една хубава и ярка метафора, при това с утопичен привкус, то Интернет епохата наистина даде кръв и плът на тази метафора. Ако за средата на първото десетилетие на XXI век тази метафора вече изглежда реализирана във военно или политическо отношение, то след това, тъй наречените „мрежови общества от второ поколение“ и възможността събитийната информация да бъде мигновено помествана в Интернет, доведоха до смяна на приоритетите. Модата и най-вече дамската висша мода, както и модните дефилета станаха събития, които цялото човечество при желание може да наблюдава в реално време. Поради характеристиките – социални и художествени, модата отново стана един от главните визуални акценти във видео информационния дневен ред на обществото. Това накара дизайнерите да обърнат внимание на локалните акценти, които световната мода може да възприеме от различните региони на „световното село“. Много характерен пример в това отношение е колекцията Висша мода на Кристиан Лакроа представена през сезона Пролет-Лято 2008 г. в Париж (вж. паралелно съвременните модели с

аналогните им исторически образци показани от Прил. №1 до Прил. №12). Характерното в нея е това, че се забелязва **ориентираност към използване на елементи от историческия испански костюм характерен за XIX век, въплътен в произведения, рисувани от Игнасио Зулоага и Забалета (1870-1945) – пример за това е картината му „Цигански Танц на терасата на Гранада”** (Прил. №1а). Когато се сравняват силуетите на фигурите, облечени в бели дамски рокли се вижда, че дизайнерът на дамските костюми не само се влияе от цвета и материята, но успява също така в този дух да обогати повърхността на костюма с допълнителен воал от тюл и допълнителни фестони. За разлика от първоизточника той съществено се съсредоточва върху балансирането на обема, придавайки на ръкавите външна форма, която **прилича на ръкава тун „leg of mutton”** – подобни по обем, но с различен абрис, така че горната част на костюма придобива известна асиметричност, за разлика от долната камбановидно оформена част. Красотата от цветните материи и аксесоари се забелязва и в картината „**Херцогинята**” от същия автор (Прил. №2а). Красивите костюми, които Лакроа предлага в това дефиле показват, че той работи в две направления – **от една страна е цветовата импликация, която той пренася от испанската мода от XIX век в своите облекла, а от друга страна развитието на формата и по-специално на нейните обеми.** В първите три костюма основният обем се носи от полата, но горнището в раменния пояс и ширината на долнището в ханша са изравнени за да може да се балансира силуета. От друга страна в цветово отношение са търсени сложни трицветни комбинации, с ударение поставено върху синия и белия цвят. По различен е моделът на официална дамска рокля от черна крепована коприна, която е едноцветна, за чието изграждане на обем се разчита на широки поясни платки и престилковиден вертикален подгъв. Ръкавите са от същата материя и макар да са със сложно нагънати повърхности, то като обем не са толкова изявени, за да се отличават съществено в изграждането на целия силует. В подобни обеми и цветови съотношения са третирани и моделите показани на Прил. №2б-д. Отново за изграждане на обема се разчита на **големия ръкав „буфан” характерен за романтичния период от XIX век**, като долнището на костюма има структуроопределяща роля за обема и силуета. В цветово отношение отново се разчита на сложни трицветни хармонии с изтънчени съотношения на черния и белия цвят – и като част от площта на костюма, която заемат, и като повърхност на цвета. За акцент се слагат лъскави материи – например блестящо черно горнище, комбинирано с огромно цвете от синя коприна. Много характерно за тази колекция е и дамското елече от черно копринено кадифе със ситен рипс, чиято повърхност е богато украсена с бяла декоративна бродерия. **Удивителна е приликата с елечето на тореадора (Портрет рисуван през XIX век – Прил. №3а – сравни с №3б),** при това също така с повърхност, богато украсена с бродерия и перли. Авторът обаче продължава своите експерименти в областта на украсата с бродерия. За украса на блузата от полупрозрачен шифон е използвана бяла английска „глуха” (без дупчици и прорези) бродерия. По този начин той постига две неща – **обвързва героизма и смелостта на тореадора, заедно с лука в украсата на облеклото му с финия дамски костюм, като по този начин придава на образа смелост, елегантност и изтънченост.** **Импликацията на исторически украсни елементи характерни за XIX век работи прекрасно и в областта на съвременната дамска мода, когато в нея се използват локални заемки.** Друг вдъхновяващ локален моден елемент е дамската мантия, която се вижда в картината на Забалета **„Голо тяло в мантия с карамфил”**. Тя представлява не само виден образец от испанската живопис на XIX век в областта на портрета и голото тяло, но и прекрасен образец за това как изглежда на външен вид и как се носи мантия. Нейното **влияние при конструиране на декоративните елементи на съвременния костюм** може да се види, сравнено с **картината „Мерцедес” на Забалета.** Покривалото сякаш е смъкнато върху горната част на костюма, като богатството на оформянето с бродерия и дантела е съсредоточено така, че шапката и рамото са подчертани с обеми флорални елементи. Върху шапката те изглеждат под формата на кървавочервени на цвят карамфили, а върху рамото като разкошна бледо лилава роза. **Идеята украсата на повърхността на дамската рокля да бъде имплицирана от испанската мантия се проявява и в дамските съвременни костюми, особено когато те бъдат сравнени с историческата картина („Моята братовчедка Кандида”, Игнасио Забалета).** Използваните флорални мотиви – розови цветове, листа и клонки покриват цялата повърхност на дамския костюм, а белият цвят внушава усещане за невинност и свежест. Удължените пропорции на тялото с леко повдигната талия (**характерна за стила „Ампир”**), правата пола с вертикални гънки с втора пола под нея, изработена от бяла декоративна дантела са основните елементи на образа, даден в съвременния костюм. В него се вижда **влияние на образа от XIX век, даден в картината на Забалета „Антония ла Галега”** (Прил. №7а), но за разлика от художника, дизайнерът на дамското облекло и този път разчита на сложно уравновесени пастелни гами от бяло, синьо и черно. При развитието на сложни силуети, състоящи се от раменен пояс със силно надиплена повърхност, голям обем от набори и дилпи с многобройни волани в горната част на полата **подобно на роклите от периода „Позитивизъм”** (Прил. №7в), **пояс подобен на турниор, или пък удължени силуети в стил „Бел епок”,**

авторът предпочита да си служи с ярки но едноцветни материи, като много внимателно подбира в тон аксесоарите и шапките. За разлика от него предпочитанията на Джулиън Макдоналд, когато проектира колекцията Висша мода за м.к. „Живанши“ представена по време на сезона Пролет-Лято 2008 г. в Париж, отново се концентрират с *импликация от типа „и плюс и“ при дамските рокли повлияни от стила „Ампир“* (ефирни рокли спускащи се като воал по тялото на модела – вж. Прил. №13а-в), както и при мъжкия фрак, *повлиян от същия исторически период* (вж. историческите костюми на Прил. №14а и 14б-в). Лесно може да бъде намерена връзката при оформянето на дамските костюми, комплектовани от блуза панталон и жакет, когато същите се сравнят с историческия първоизточник. Елегантността на горнището на фрака е използвано в максимална степен при формиране на силуета, както с неговото прекомерно вталяване, играта при оформяне на реверите и предницата, така и с допълнителните редове декоративни копчета. Вместо папионка се използват широки бели или черни кърпи с остри яки с високи столчета, опрени в брадата на модела, рискувайки да отпратят аналитичния прочит директно при историческия първоизточник. Експериментите с модификациите на фращното горнище, само че допълнени с цветовата игра на черното и бялото – черна горница и бяло долнище от типа на панталон или пола, продължава и в моделите Прет-а-порте, представени отново от м.к. „Живанши“ по време на същия сезон 2008 г. и са дадени на Прил. №15а-б (сравни с историческия им първоизточник показан на Прил. №15б) . *Развитието на формата на горнището на мъжкия фрак от периода „Ампир“, продължава не само с трансформацията му в жакет, но и с превръщането му в рокля*. Това се постига съответно, като се запазва подобна кройката на яката, или пък чрез кройката на фалдите – рязаните краища на дамската рокля неколкостатно ги повтарят. Джон Галиано през сезона Пролет-Лято 2008 г. в колекцията Прет-а-порте представена в Париж е още по смел с *импликацията, приложена като редуция на дължината и модела на историческите образци от XIX век*. От историческия образец остава *силна следа на мъжката перелина с три наметало-яка от периода „Ампир“*, но сега превръща съвременният модел в „рокля-яка“, скроена така че да не скрива нищо от бодито, с което е комбинирана (вж. Прил. №16а и 16б). *Дамската пелерина от 1830 г. като количество, плат и обем е съхранена с еднакъв дух в новата интерпретация на съвременния модел* (вж. Прил. №17а и 17б). За край духът на *Романтизма* е подчертан с дамска шапка, увенчана с огромен бант от розова коприна на черни точки. Този път Вивиан Уестууд през сезона Пролет-Лято 2008 г. в колекцията си Прет-а-порте представена в Париж решава да скъса с импликацията на модата „Енкрояйбъл-Мейрвейоз“ при проектиране на част от образците от колекцията. Сега тя се вдъхновява от „Свободата“, представена в *картината на Й. Дьолакроа „Свободата води народа“ от 1830 г. Образът на революционни изменения е по всякакъв начин подчертан с богатия арсенал от материи, напомнящи наметнатото върху човешката фигура знам* (вж. Прил. №18а-г). За да бъде в дух с посланието и революционния манифест, дизайнерката намира една гениялна идея, като върху платът щампова „революционни“ надписи. В моделите представени на Прил. №19б-в, 20а и 21а-б, *тя отново се връща като обем и силует в бунтарското русло на „Енкрояйбъл и Мервейоз“*, но този път костюмите са „укротени“ по отношение на цвят. Цветовата какафония на историческия първоизточник тук е сведена до красиви едноцветни материи – екрю, синьо, вишневочервено, като внимателният подбор на останалите елементи на костюма като кърпи, шалове, шапки, ръкавици, чорапи и обувки са далеч от „революционната ерупция“ на моделите, представени на нейни модни „пърформанси“ от предишните години. И през тази година Йоджи Ямамото през сезона Пролет-Лято в колекцията си Прет-а-порте представена в Париж, продължава с експериментите в областта на обема, *формиран по образец на дамския кринолин от XIX век*. Обемите на съвременните костюми са по-прибрани, с коси срязвания, които се повтарят в няколко реда фестони, парчета цветен шифон, пришити към материята, формираща основният обем на полата, допълнителни платки от сребриста материя, сложени ексцентрично върху черната пола, както и многобройни експерименти с волани, набори и шнурове и комбинации от материи, които добре държат изискваните от дизайнера набирания на плата (вж. Прил. №22 а – е). *Тук дизайнерът показва, че за разлика от историческия първоизточник кринолинът и днес, с използването на новите материи може да участва съвсем успешно в дизайнерското формотворчество и да бъде част от модата през втората половина на първото десетилетие от XXI век*.

3. ЗАКЛЮЧЕНИЕ / ИЗВОДИ

Целта на изследването е най-концентрирана и се състои в това да се покаже значението на историческия моден костюм като глобален феномен и да се изследват времевите закономерности и фази на трансформация на историческите модни образи в съвременни, за да се даде ключова дефиниция за всички негови метаморфози, които въпреки индивидуалните различия, донесени от всеки период от време, се обобщават в една цялостна рамка, която се повтаря и отразява в прецизно определен период, както при неговите потребители като индивиди, така и в обществото като цяло.

ПРИЛОЖЕНИЯ КЪМ ТОЧКАТА ОТНОСНО РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИИ:

Приложение № 1а. *Цигански Танц на терасата на Гранада*, Игнасио Зулоага а Забалета (1870-1945); 16.

Приложение № 2а. *Херцогинята*, Игнасио Зулоага а Забалета (1870-1945) ; 26, 2в, 2г, 2д.

Приложение № 3а. *Toreador*, Мери Касат (1844 - 1926); 36.

Приложение № 4а; 4б. *Мерцедес*, Игнасио Зулоага а Забалета (1870-1945)

Приложение № 5а, 5б. *Моята братовчедка Кандида*, Игнасио Зулоага а Забалета (1870-1945)

Приложение № 6 *Полудегнала Лолита в Син Шал*, Игнасио Зулоага а Забалета (1870-1945)

Приложение № 7а. *Антония ла Галега*, Игнасио Зулоага а Забалета (1870-1945); 76, 7в.

Приложение № 8 *Портрет на контеса дьо Ноай Матю*, Игнасио Зулоага а Забалета (1870-1945)

Приложение № 9а, 9б. *Чичо ми и моите две братовчедки*, Игнасио Зулоага а Забалета-Детайл (1870-1945)

Приложение № 10а, 10б. *Портрет на доня Кармен Арконада*, Игнасио Зулоага а Забалета (1870-1945)

Приложение № 11а. *Портрет на Мария Еулалия от Испания* (известна и като *Инфанта Еулалия де Бурбон*), Джовани Болдини, 1898 г. (стил „Бел Епок“), 116.

Приложение № 12а. *Felisciana, испанската красавица* (известна също като *Felisciana, испанската циганка*), Джон Бъгнолд Бърджис (1829-1897); 126.

Приложение № 13а, 13б, 13в. Рокля в стил „Ампир”

Приложение № 14а. Вълнен фрак в тъмно син цвят с месингови копчета, 1815-20 г.; 14б, 14 в.

Приложение № 15а, 15б. Мъжки фрак от 1806 г. (период „Ампир”)

Приложение № 16а, 16б. Мъжка перелина с три наметало-яки – 1812 г. (период „Ампир”)

Приложение № 17а, 17б. Дамска перелина от 1830 г. (период „Романтизъм”)

Приложение № 18а, 18б, 18в, 18г. *Свободата води народа*, Йожен Дьолакроа – 1830 г. – Детайл

Приложение № 19а. *Incroyable*, 19б, 19в.

Приложение № 20а, 20б. *Merveilleuse*

Приложение № 21а, 21б, 21в. *Incroyable*

Приложение № 22а – е

БИБЛИОГРАФИЯ

- Барт, Р. (2005). *Системата на модата*. София: Агата-А.
- Ермилова Д.Ю. (2003). *История домов моды*. Москва: Издательский центр «Академия».
- Дудникова, Г Петровна. (2005). *История костюма*. Ростов на Дону: Феникс.
- Каминская, Н Михайловна. (1977). *История костюма*. Москва: Легкая индустрия.
- Пенева, Р. (2019). *Личният стил. Как облеклото променя*. София: Софт Прес.
- Васильев, А. (2010). *Европейская мода*. Москва: Три века. „Слово”.
- Стойков, Л. (2006). *Теоретични проблеми на модата*. София: НХА.
- Панкърст, А. Хъксли, Л. (2012). *Кое прави изкуството велико*. София: Книгомания.
- Фог, М. (2013). *Кое прави модата велика*. София: Книгомания.
- Boucher, F. (1996). *A History of Costume in the West*. London: Thames & Hudson Ltd; Enlarged edition.
- Биргер, Лиза. (2021). *Конец моды. Одежда и костюм в эпоху глобализации-2-е изд.* Москва: Новое литературное обозрение.
- Стойков, Л. (2023). *Публична комуникация и медиаморфози*. София: УИ Св. Климент Охридски.
- Гемишева, М. (2019). *Време и стил. Контури на историята на модата през XX век*. София: Колибри.
- Савова, К. (2017). *Съвременни модни стилове: Формиране. Развитие. Тенденции*. София: Графимакс.
- Крю, Л. (2020). *Территории моды: потребление, пространство и ценность*. Москва: Новое литературное обозрение.
- Джоан, Э. (2019). *Модное тело. Мода, костюм и современная социальная теория*. Москва: Новое литературное обозрение.

THE INFLUENCE OF XIX CENTURY COSTUME ON WOMEN'S FASHION IN FALL-WINTER 2008 COLLECTIONS

Marija Kertakova

University Goce Delcev, Stip, North Macedonia, marija.kertakova@ugd.edu.mk

Abstract: The avant-garde, which creates in the field of contemporary "high fashion", based on the achievements of its predecessors in their knowledge of the inner world of man, strives to demonstrate this knowledge in fashion, by imposing scientific discoveries in it. The fashion forms that the visitors of the fashion shows see in the contemporary performances, form in them a more complete picture of the deep dark sides of the mental, metaphysical and socially constructed "I". Author Eva Rapport suggests that they are not using ready-made old symbols, but that they are undergoing a kind of socio-political metamorphosis. On the other hand, fashion, as a part of contemporary popular culture "... more specifically works to encourage everyone to realize themselves as a unique and complex person, even if that uniqueness is initially offered in order to stand out through the fashionable colors of clothes and accessories for the current season, and the complexity by acknowledging and being proud of it, to offer it as a sacrifice to achieve their conformist life goals". The fashionable form that is built with the help of hairstyle, make-up, clothes, accessories and shoes is not only a "cognitive signal", but also a way of demonstrating and emphasizing the number, so that it is visible to the environment, in order that it cannot deny or ignore it. As far as the meaning of fashion is concerned, it can be immediately identified by its properties as a social irritant. Throughout the XXI century, the bearers of the new in fashion manage to develop and try out numerous technologies for irritating a part of society not only with stylistic differences in hairstyles and clothing. The second thesis of the author Eva Rapoport is that the fashion in the big city is cosmopolitan and "...attempts to express your individuality – both in the applied old ways and in the various new ways – are condemned to look rather pale". Here it is very well seen how the implication in fashion can be in itself a lever for the modernization of society, when traditional in society tries to come back, the explanation comes again: why fashion should constantly deliver new and new elements. It becomes obvious that you cannot directly copy and absolutely blindly repeat models that were once considered successful and fashionable.

Keywords: historical costume of the XIX century, implication, fashion of the XXI century - 2008

ВЛИЯНИЕТО НА КОСТЮМА ОТ XIX ВЕК В ДАМСКАТА МОДА В КОЛЕКЦИИТЕ ПРОЛЕТ-ЛЯТО 2008 ГОДИНА

Marija Kertakova

Университет Гоце Делчев, Щип, Северна Македонија, marija.kertakova@ugd.edu.mk

Апстракт: Авангардът, който твори в полето на съвременната „висша мода“, опирайки се на постиженията на своите предшественици в познанието им за вътрешния свят на човека, се стреми да демонстрира това знание в модата, като налага научни открития в нея. Модните форми, които посетителите на модните ревюта виждат в съвременните пърформанси, оформят у тях една по-пълна картина на дълбоките тъмни страни на менталното, метафизично и социално изграденото „аз“. Авторката Ева Рапорт посочва факта, че те не използват готови стари символи, а че те претърпяват своеобразна социално-политическа метаморфоза. От друга страна, модата, като част от съвременната популярна култура „... по-конкретно работи за насърчаване на всеки да осъзнае себе си като уникална и сложна личност, дори ако тази уникалност първоначално се предлага, за да се открие чрез модерните цветове на дрехите и аксесоарите за настоящия сезон, и сложността, признавайки и гордеейки се с нея, за да я принесе като жертва за постигане на своите конформистки житейски цели“. Модният образ, който се изгражда с помощта на прическа, грим, дрехи, аксесоари и обувки, е не само „когнитивен сигнал“, но и начин за демонстриране и подчертаване на числото, така че то да е видимо за околната среда, за да не може да бъде отречено или пренебрегнато. Що се отнася до значението на модата, тя веднага може да бъде идентифицирана по свойствата си като социален дразнител. През XXI век носителите на новото в модата успяват да разработят и изпробват множество технологии за дразнене на част от обществото не само със стилови различия в прическите и облеклото. Втората теза на авторката Ева Рапорт е, че модата в големия град е космополитна и „...опитите да изразиш своята индивидуалност – както по прилаганите стари начини, така и по различните нови начини – са обречени да изглеждат доста бледи“. Тук много добре се вижда как внушението в модата може да бъде само

по себе си лост за модернизация на обществото, когато традиционното в обществото се опитва да се завърне, отново идва обяснението: защо модата трябва постоянно да доставя нови и нови елементи. Става очевидно, че моделите, които някога са били смятани за успешни и модерни, не могат да бъдат директно копирани и напълно сякло повторени.

Ключови думи: исторически костюм от XIX век, импликация, мода на XXI век – 2008-ма година
Област: Хуманитарни науки

1. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИИ – Анализ на модните тенденции през сезон есен-зима 2008 г.

Анализ на най-сполучливите модели и моделиерски практики по отношение на импликацията и на концептуалните измерения на историческия костюм от XIX век в развитието на дамската мода през есенно-зимните тенденции на 2008 година

Подобно увлечение към кринолиновата мода от средата на XIX век показва и м.к. „Кристиан Диор“ по време на сезона Есен-Зима 2008 г. в колекцията Висша мода представена в Париж. Моделите, които Галиано създава като дизайнер за тази модна къща са не толкова упражнения по „конструктивно извеждане“ на обема на дамския костюм, както това е при Ямамото, а по-скоро предизвикателство за лукс при оформянето на образа с подчертано ограничен кръг от средства. Тук той в голяма степен осъзнава ролята на скъпите платове и аксесоари, като всичко е концентрирано в дискурса на снежно белия цвят, употребен за изграждане на образа – монументални бели кринолини с многобройни гънки и дипли. Лъха същата дистанцираност, студенина и непристъпност, както и при историческите им протоформи (вж. паралелно съвременните модели с аналогните им исторически образци показани от Прил. №1 до №8). По същия начин се повтарят и опитите му в овладяване на обемите, изградени от материи в черен цвят, върху които са апликирани тъмнолилави елементи. Отпред моделите внушават чувство за монументалност, а от към гърба формата е изключително силно нагъната и действа също толкова впечатляващо, както и лицето. *Историческата протоформа (Прил. №6б – Дамска рокля с турниор от 1885 г. от периода „Позитивизъм“) е хипертрофирано доразвита и обогатена с огромни гънки,* като по този начин става достатъчно отдалечена от съвременния дамски костюм. Следващата модна линия, която той представя е с много по прибран обем, но сега за неговото оформяне се разчита на 3-4кратно повтаряне на концентрични дипли, разположени в разстоянието между ханша и петите на модела (вж. съвременния модел на Прил. №ба). Що се отнася до кройката, цвета на материите и характера на образността, този път дизайнерът, като че ли е *най-близо до историческия първообраз от времето на „Бел епок“.* *Строгата елегантност на мъжкия фрак от периода „Ампир“, и предницата тип „жабо“ отново вдъхновяват Карл Лагерфелд,* когато дизайнерира колекция Висша мода за м.к. „Шанел“ по време на сезона Есен-Зима 2008 г. в Париж. Горнище жакет с предница, скроена така, *сякаш е взета на заем от картината на Франсоа Ксавие Фабре, „Портрет на мъж“ датираща от 1809 г.* (вж. Прил. №9б и сравни с №9а). Строгото придържане към черното и бялото, фраковата яка, разкошното жабо и всички останали елементи в тези костюми показва дифузността на модата. Тук не се откриват никакви социални правила или „джендър ограничения“, които производителите или дизайнерите, а още по-малко потребителите ще бъдат в състояние да спрат себе си в стремежа да имат нещо наистина уникално и красиво в своя гардероб. Подобно на Ямамото Жан Пол Готие в колекцията си Висша мода представена в Париж по време на сезона Есен-Зима 2008 г. също решава че *кринолинът, или по-точно детайлите, които изграждат конструкцията му заслужават неговото внимание.* Той използва ребрата на кринолина за да маркира обеми от „гъвкави пръти“, с които да оформи ръкавите на модела, долната част на дамската върхна дреха, или пък своеобразното наметало, „раковината“ на роклята, или пък своеобразния „кафез“, в който да помести изцяло фигурата на модела (вж. от Прил. №10а-г и №11 а-в, както и елементи в №13 а-д). Това е една изключително силна и плодотворна идея. *Импликационният модел тук е скритото и конструктивно да се превърне в открито и да изрази максимално художествената идея на дизайнера.* От праволинейни огънати елементи да се получат криви и повърхности от втора степен, които да бъдат спрегнати с антропометричните обеми на човешката фигура. Ценното тук е, че авторът е крайно пестелив в останалите средства, като всичко останало – цвят, материя и обем е подчинено на идеята и в резултат се получава нещо, което е силно индивидуално, строго специфично и с голям когнитивен и художествен потенциал.

И през следващият сезон Кристиан Лакроа в колекцията си Висша мода представена в Париж, остава верен в *търсене на вдъхновение от историческата мода характерна за XIX век, зародила се на Пиринейския полуостров.* Търсенията му отново са ситуирани в целия диапазон на историята на модата от преди два века в това кътче от света, като се започне от изображенията, които се откриват във *„Ветрилото“ или „Мястото на уговорената среща“ на Джон Бъгнолд Бърджис (1829-1897),* продължава се през забележителният образец от *творчеството на Гоя (1746-1828) „Портрет на херцогинята на Алба“,* и се

стигне до *влианието на стила „Позитивизъм” и „Модерн”* – вж. От Прил. №14 до №26. Има няколко общи черти, които обединяват неговите модели. За първият вече се спомена, че това е общата географска локация. За модата може да се каже, че авторът се изразява предимно в дискурса на черния цвят – строгост и богатство на материята, умереност на цветните акценти и съсредоточаване на декоративните ефекти в дантелата и бродерията, както и пестеливо ползване на асиметрията при оформяне на отделни елементи на костюма – например наметката или пък долният ръб на полата. В същото време той много умело крие истинския разкош на модела в детайла, като започне от прическата и грима, от бродерията, бижутерията и всички ония допълнителни декоративни елементи, които му подсказват образците от локалната мода. Вдъхновението за Александър Маккуин в колекцията му Прет-а-потре представена на седмицата на модата в Париж по време на сезона Есен-Зима 2008 г. идва по-скоро от чувството за свобода и самодостатъчност, отколкото за това дали подготвя модните си линии за „от кутюр”, или пък за „прет-а-порте”. Моделите му и в двата случая са шоу на собствените му креативни възможности, а не на възможностите на „готово за носене”. *Неговото вдъхновяване от „Ампира” и импликацията на този стил в творчеството му идва не толкова от това буквално да спазва „граматиката” на израза на самия „Ампир”, колкото да провери доколко изказът и образът ще останат понятни и приятни, ако леко наруши тези принципи* (вж. От Прил. №27 до №35). И наистина талията е високо повдигната, но не съвсем под гърдите, като при това рамото е оформено подобно на римска тога; талията е високо вдигната, но не е подчертана с тъничко коланче, а е оформена с нещо, което наподобява широк плосък възел (Прил. №27а-в); или пък е оформена с широко бюстие, декорирано с обемна бродерия. Широкият малинов шарф, вместо да е небрежно наметнат през раменете, както това е показано на историческите образци е здраво пришит към дрехата и фактически оформя нейният обем (вж. Прил. №28б). Комбинирането на дълбокия ампирен разрез е „по канон”, но дамският крак който зрителят вижда, благодарение на този разрез е обут в тесен черен клин – нещо твърде далечно от „Ампира” (вж. Прил. №29б). Оригинален е образът на дамското елече, украсено със сребросърмени гайтани *по подобие на униформа от XIX век* (вж. Прил. №30а-б). *Романтизмът съществено влияе на неговото модно творчество и през този сезон.* Това добре показва модела на дамски костюм с причудливо украшение, подобно на корал, разположено върху главата на модела (Прил. №31б). Историческата линия в своето творчество, авторът продължава, като прави *импликации от стила „Модерн”* – богато украсени със ширити, шнулове пискюли и бродерия деколтета, като дължината на полите е редуцирана до коленете на модела (вж. Прил. №32а). *За това доколко задълбочени са проучванията му в дълбочините на историята на модата през XIX век може да се съди ако се сравнят дамите, облечени в костюми с кринолини, представени на Прил. №33 и 34.* Вдъхновението е от изобразението на принц Алберт фон Сакс-Кобург-Гота със семейството си, където *всички особи от женски пол, с изключение на малката Беатрис, са с кринолини и високи деколтета. По подобен начин са оформени моделите, представени от Прил. №33 до Прил. №34.* Прави впечатление както контрастът между черното и бялото, така и оформянето с геометрични и флорални елементи, а също така и предизвикателното богатство на орнаментировката. Видимо уморена от своята съдържаност на предишното дефиле, този път Вивиан Уестууд в колекцията си Прет-а-порте представена в Париж *се връща на любимата си територия – „Ампир” и „Енкроайябъл”* (вж. паралелно съвременните модели с аналогните им исторически образци показани от Прил. №36 до Прил. №40). Разбира се има и влияние от костюма характерен за периода „Рестаурация”, но той стои някак-си вторично, докато основният акцент в нейния показ е: 1) Шоу – доколкото то присъства в откровените разрези на „Ампира” и зрелищността на „Енкроайябъла”; 2) Цветните материи, каскадно разположени по обема на тялото на манекена; 3) Връщане не просто към определен стил, а към раритетен образец в самия този стил – например този, показан на Прил. №40а – „Garrick” палто (букв. пр - „мрачното палто”) много популярно през периода „Ампир”, а съвременния образец е показан на Прил. №40б.

2. ЗАКЛЮЧЕНИЕ / ИЗВОДИ

За моето изследване на импликациите най-ценни са идеите на Барт, които той развива в пета глава от своя труд – „Значителната единица”. В нея той прави подробен анализ на конститутивния характер на смисловата декларация в модата, което може да стане основа за изследване, следващо логиката на френския структурализъм, а също така е насочено към семиологичната оригиналност на субстрата. Може да се каже, че изследванията в областта на модата, особено що се отнася до теоретичната ѝ проблематика, са силно повлияни от идеите на Барт, свързани с облеклото или варианта, преплитането и разширенията при трансформирането на матрицата в модата. Методически много полезни са „Варианти на връзка”, които авторът класифицира и разглежда като „варианти на ситуацията”, „варианти на разпределението” и „варианти на връзката”. Като финални думи, свързани с концептуалните измерения и импликации,

съсредоточени в едно научно-изследователско ядро, проблемите, свързани с рецепцията и преноса на образи, които се срещат в модния женски костюм, са изключително важни, особено когато се изследват най-значимите творчески постижения на модните дизайнери в съвременния свят.

ПРИЛОЖЕНИЯ КЪМ ТОЧКАТА ОТНОСНО РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИИ

Приложение № 1а. *Дама на прозореца храни птиците*, около 1859 г., Алфред Стивънс („Второ рококо”), 16.

Приложение № 2а, 2б. *Портрет на Императрица Елизабет от Аустрия – Сиси*, 1865 г. („Второ рококо”)

Приложение № 3а, 3б. Дамски костюм от ранните 1870-ти (стил „Второ рококо”)

Приложение № 4а. Ефирна рокля 1860 г. („Второ рококо”), 4б.

Приложение № 5а. Алфред Стивънс, *Млада четеца жена*, 1856 г. (стил „Второ рококо”), 5б.

Приложение № 6а, 6б. Дамска рокля с турниор от 1885 г. (период „Позитивизъм”)

Приложение № 7а. *Госпожа Ралф Къртис*, Джон Сингър Сарджънт – 1898 г. („Модерн”), 7б.

Приложение № 8а,8б. *Портрет на Мария Еулалия от Испания (Инфанта Еулалия де Бурбон)*, Дж.Болдини, 1898 г. (*Бел Епок*)

Приложение № 9а, 9б. Франсоа Ксавие Фабре, *Портрет на мъж* – 1809 г. („Ампир”)

Приложение № 10а-г. Най-емблематичния елемент от дамския гардероб през XIX век – „Кринолина”

Приложение № 11а, 11б, 11в.;

Приложение № 12а, 12б. Дамска рокля от периода „Позитивизъм”, 1882 г.;

Приложение № 13 а-д

Приложение № 14а, 14б. *Ветрилото*, Джон Бъгнолд Бърджис (1829-1897), 14в.
Приложение № 15а, 15б. *Портрет на херцогинята на Алба*. Последователно, известна като *Черната херцогиня*, Франциско Гоя (1746-1828) – 1797 г., 15в, 15г.

Приложение № 16а. *Портрет на Анита Рамirez в Черно*, Игнасио Зулоага а Забалета (1870-1945); 16б.
Приложение № 17а, 17б. Дамска рокля в стил „*Модерн*”, 1894 г.; 17в.

Приложение № 18а; 18б, 18в. *Парижанката*, Е. Мане – 1875 г. (стил „*Позитивизъм*”)

Приложение № 19а; 19б. *В проучване на ролята – Детайл*, Алфред Стивънс – 1888 г.

Приложение № 20а; 20б. *Портрет на Мария дел Росарио де Силва*, херцогинята на Алба, И.З.Забалета (1870-1945)

Пр. № 21а. *Портрет на херцогинята на Беруик и Алба*, Раймундо де Мадрацо а Гарета – 1881 г. („*Позитивизъм*”); 21б.

Приложение № 22а. *Испанска красавица в червено*, с черен дантелен шал, Джон Бъгнолд Бърджис (1829-1897); 22б.

Приложение № 23а. *Портрет на Мария Еулалия от Испания (Инфанта Еулалия де Бурбон)*, Дж.Болдини, 1898 г.; 23б.
Приложение № 24а. *Доня Исабел де Порцела*, Франциско Гоя – 1805 г.; 24б.
Приложение № 25а. *Ветрилото*, Джон Бъгнолд Бърджис (1829-1897); 25б.
Приложение № 26а. *Испанската кокетка*, Джон Бъгнолд Бърджис – 1879 г.; 26б.

Приложение № 27а, 27б, 27в, 27г. Рокля в стил „Ампир”, 1813 г.
Приложение № 28а. *Портрет на Кралица Виктория* от Уинтърхалтер – 1859 г.; 28б; 28в. Рокля в стил „Ампир” – 1800 г.
Приложение № 29а. Антоан Жан Жозеф-Елеонор (1764-1840) *Портрет на Мари-Дениз Смитс* (стил „Ампир”); 29б.
Приложение № 30а; 30б. Униформа от XIX век

Приложение № 31а. Дамска рокля от 1835 г. (стил „Романтизъм”), 31б.
Приложение № 32а, 32б. Дамска рокля в стил „Модерн”, 1896 г.
Приложение № 33а, 33б, 33в.

Приложение № 34а, 34б, 34в, 34г, 34д, 34е.
Приложение № 35а. *Уинифред, херцогиня на Портланд*, Джон Сингър Сарджънт, 1902 г.; 35б.

Приложение № 36а. Рокля в стил „Ампир” – 1800 г.; 35б.
Приложение № 37а. *Incroyables*.

Приложение № 38а, 38б.

Приложение № 39а, 39б. Мъжка перелина от периода „Романтизъм”, 1823 г.

Приложение № 40а. *Garrick палтата* (букв.пр - „мрачните палта”) са много популярни през периода „Ампир”. *Garrick* палтата обикновено имат 3-5 наметало-яки, 40б.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Барт, Р. (2005). *Системата на модата*. София: Агата-А.
- Ермилова Д.Ю. (2003). *История домов моды*. Москва: Издательский центр «Академия».
- Дудникова, Г Петровна. (2005). *История костюма*. Ростов на Дону: Феникс.
- Каминская, Н Михайловна. (1977). *История костюма*. Москва: Легкая индустрия.
- Пенева, Р. (2019). *Личният стил. Как облеклото променя*. София: Софт Прес.
- Васильев, А. (2010). *Европейская мода*. Москва: Три века. „Слово”.
- Стойков, Л. (2006). *Теоретични проблеми на модата*. София: НХА.
- Панкърст, А. Хъкли, Л. (2012). *Кое прави изкуството велико*. София: Книгомания.
- Фог, М. (2013). *Кое прави модата велика*. София: Книгомания.
- Boucher, F. (1996). *A History of Costume in the West*. London: Thames & Hudson Ltd; Enlarged edition.
- Биргер, Лиза. (2021). *Конец моды. Одежда и костюм в эпоху глобализации-2-е изд*. Москва: Новое литературное обозрение.
- Стойков, Л. (2023). *Публична комуникация и медиаморфози*. София: УИ Св. Климент Охридски.
- Гемишева, М. (2019). *Време и стил. Контури на историята на модата през XX век*. София: Колибри.
- Савова, К. (2017). *Съвременни модни стилове: Формиране. Развитие. Тенденции*. София: Графимакс.
- Крю, Л. (2020). *Территории моды: потребление, пространство и ценность*. Москва: Новое литературное обозрение.
- Джоан, Э. (2019). *Модное тело. Мода, костюм и современная социальная теория*. Москва: Новое литературное обозрение.

RESEARCH OF SPEED CAPABILITIES WHEN CHANGING DIRECTION OF FUTSAL PLAYERS IN BULGARIA

Vladimir Baharov

National Sports Academy “Vassil Levski”, Department of “Football and Tennis”, Sofia,
vl.baharov@gmail.com

Abstract: Futsal improves the technical and tactical skills of players due to the need for quick decisions in small spaces. Practicing futsal can be used as a method for training young football players, as it develops their creativity and quick reaction, which are fully applicable and clearly expressed in football. The aim of our study is to test the speed capabilities of futsal players when changing direction. A total of 12 field players who practice futsal were studied. From the results obtained, we found that changing the direction of futsal players affects their better performance in running straight sections of different distances. The results of the study suggest a more thorough and detailed study of speed and its specificities in futsal.

Keywords: futsal, speed, change of direction

1. INTRODUCTION

The dynamics of the futsal game require players to demonstrate the ability to resist strain and overcome fatigue by repeating maximal sprints for as long as possible. This suggests that players need to develop many components of the game to perform at their best, namely repetitive sprinting, lower limb strength, agility. Research shows that many aspects are needed to perform at a professional level, including experience in repetitive sprinting ability, analytical aptitude, shooting and passing skills, agility and coordination. (Naser et al., 2017.)

The combination of different specific exercises includes strength, speed and agility, which are crucial for achieving a high score in futsal. In conclusion, the study highlights the specific futsal exercises as effective in reducing body fat of players, increasing aerobic capacity and overall physical performance of players. This training approach develops the speed of players' actions, which is the main activity of futsal. (Hussam S. Al-M. 2024.)

Another showed that the pre-season preparation for futsal leads to various changes in the body of players in terms of the speed of their actions. Thus, coaches are motivated to assess the sprint speed of futsal players at the beginning of the pre-season. This information can be adjusted and control the training loads of players by increasing or decreasing the volume of the load in the preparation period. (Nakamura et. al, 2015.)

Presented conclusions of these studies shows that the preparation in futsal is very important part of the development in the players and that is huge challenges in the coaches.

Another study provides a comprehensive overview of the anthropometric and performance profiles of elite youth futsal players, highlighting both the general characteristics and specific differences among playing positions. Pivots and goalkeepers showed a greater height and body mass, while wingers performed better in speed and change-of-direction tests. Additionally, lower Change of direction deficit values were associated with a greater efficiency in directional changes, emphasizing the relevance of the acceleration and deceleration capacity in game situations. (Oscar et al., 2025.)

In the results of the study on the ability to change position in elite female soccer players, it is noted that the linear speed of the players does not appear to be statistically significant. In view of this, the factors that influence the change of direction and their relationship with linear speed must be taken into account. (Javorac et al., 2023)

In sports such as soccer, rugby, American football, field hockey and others that are practiced on grass, the manifestation of linear speed and speed in changing direction are the main actions of the players. For example, Bloomfield et al., 2007 noted that soccer players perform an average of over 700 changes of direction during a game. To a large extent, these actions and movements of the players require good preparation and efforts from the players are related to the manifestation of physical qualities, one of which is agility.

Agility is a multifaceted skill (Metikos et al., 2003; Young and Farrow, 2006), but some experts define it as the movement of the whole body with a change in speed or direction in response to some stimulus that the body has received. There is no doubt that the cognitive component of agility is very important (Gabbett et al., 2008; Sheppard et al., 2006). The mechanism for the execution of any movement associated with agility includes the ability to accelerate and stop quickly, in addition to changing direction (Young and Farrow, 2006).

In addition to the priority areas in futsal such as agility and endurance, there is another physical quality that is an indispensable part of achieving higher results, namely speed.

Speed is the second most important quality that futsal players need, after endurance and more precisely special endurance, which can be defined as highly effective specific working capacity within a specific motor activity. All or almost all sprints in futsal are under 7 seconds and are performed at 90-95% of the maximum.

2. MATERIALS AND METHODS

The aim of the research is to determine the state of the speed capabilities of male futsal players for changing direction. The objectives: 1. Study of literary sources; 2. Collecting data on the speed of the competitors; 3. Analyzing and summarizing the results. Participants of the research were 12 futsal players aged 20 to 35 years. Research methodology: Tests were used to reveal the speed capabilities of male futsal players, namely 5 m sprint/10 m sprint/20 m sprint, 505 Test, T-Test. Table 1 shows the specific parameters of the test battery.

3. RESULTS

Table 1. Test battery

Sign	Test	Unit of measure	Direction of increase	Measuring scale	Accuracy of measurement
Speed	5m sprint	Seconds	-	Proportional	0,01 sec.
Speed	10m sprint	Seconds	-	Proportional	0,01 sec.
Speed	20m sprint	Seconds	-	Proportional	0,01 sec.
Speed	505 Test	Seconds	-	Proportional	0,01 sec.
Speed	T-Test	Seconds	-	Proportional	0,01 sec.

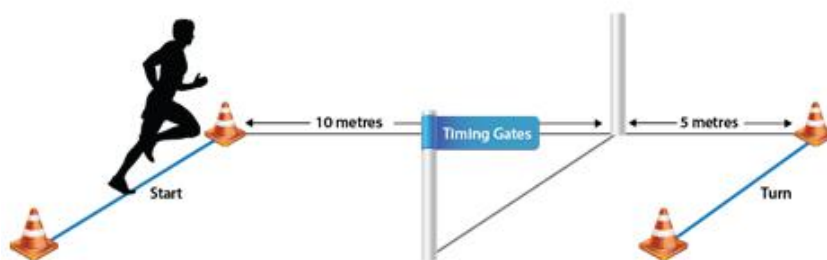
Source: Authors research

Description of the test battery:

Tests 5m/10m and 20m sprint were used to determine the speed of the subjects. Aim - a straight line to finish at the highest possible speed. Photocells are used to record the data. It starts without a signal from a high start from a place. The speed and running time are measured without including the speed of reaction when giving a signal. The leg from which the start is made should not be placed on the starting line, so that the timing does not start before the start. The movement of the hands before the start should be taken into account - also as a possible reason for premature start of the timing. Each player makes two attempts, from which the better achievement is taken.

Test 505 – also aims to determine the speed of the competitors, but by including a change in direction of movement. The competitor stands at the start, and the timer stands at 10 meters. On command, the player sprints to the 15 m mark, turns on his right foot and sprints back through the 10-meter marker. The stopwatch starts when the player passes the 10-meter mark and stops when the player passes the same mark on the way back. Each player makes two attempts on the left and right foot during the turn, with the average score for each being taken.

Figure.1

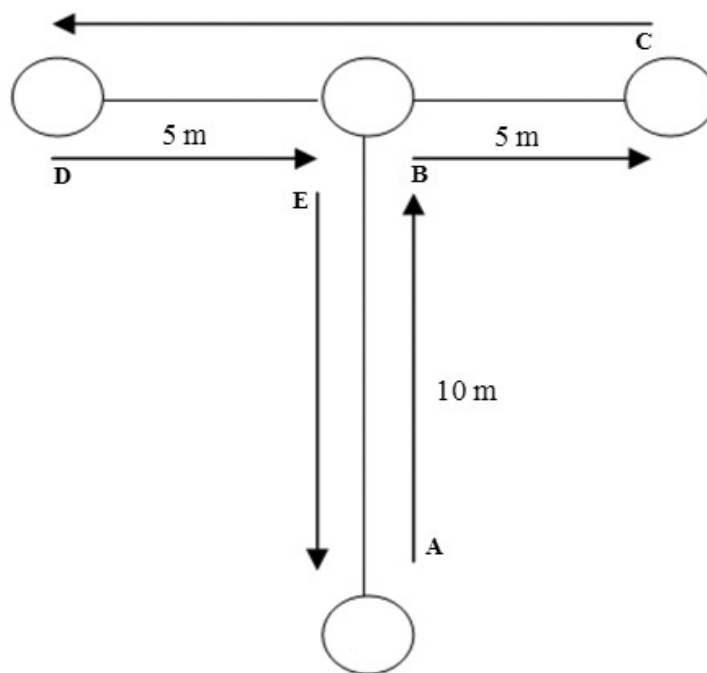

Source: Authors research

T-Test - The purpose of this test is to monitor the development of the speed abilities of the competitors when changing the direction of movement. The test is carried out in the following way: 3 cones are placed on the track at a distance of 5 m from each other, and the fourth cone is placed at a distance of 10 m from the middle one, so that the

letter “T” is obtained. The tested person starts from point “A” after a signal, runs to point “B” and touches the cone, moves with a lateral run and touches point “C”, again with a lateral run moves to point “D” and touches the cone, returns to point “B” with a lateral run, from there with a backward run returns to the starting cone “A” where the time is recorded. The test is carried out twice, recording the best achievement.

Figure.2

Source: Authors research

Table 2. Variational analysis of the 5m sprint test

5m sprint - futsal	N	R	Min	Max	Mean	S	V	As	Ex
	12	0,35	0,85	1,2	1,023	0,10	10,02	0,184	-0,328

Source: Authors research

Table 2 presents the results of futsal players in the 5m sprint test. 12 players were tested, with the minimum value being 0.85 sec. and the maximum being 1.2 sec. The average value is as follows: 1.023 sec. The distribution of the values is normal.

Table 3. Variational analysis of the 10m sprint test

10m sprint - futsal	N	R	Min	Max	Mean	S	V	As	Ex
	12	0,34	1,5	1,84	1,648	0,09	5,47	0,403	0,812

Source: Authors research

Table 3 presents the results of futsal players in the 10m sprint test. 12 players were tested, with the minimum value being 1.5 sec. and the maximum being 1.84 sec. The average value is as follows: 1.648 sec. The distribution of the values is normal.

Table 4. Variational analysis of the 20m sprint test

20m sprint - futsal	N	R	Min	Max	Mean	S	V	As	Ex
	12	0,26	2,75	3,01	2,872	0,08	2,82	0,292	-0,38

Source: Authors research

Table 4 presents the results of futsal players in the 20m sprint test. 12 players were tested, with the minimum value being 2.75 sec. and the maximum being 3.01 sec. The average value is as follows: 2.87 sec. The distribution of the values is normal.

Table 5. Variational analysis of the 505 Test

505 Test - futsal	Left foot	N	R	Min	Max	Mean	S	V	As	Ex
		12	0,33	2,26	2,59	2,426	0,11	4,40	-0,126	-1,273
505 Test - futsal	Right foot	N	R	Min	Max	Mean	S	V	As	Ex
		12	0,32	2,28	2,6	2,402	0,09	3,86	0,932	0,558

Source: Authors research

Table 5 presents the results of futsal players in 505 Tests. 12 players were studied, with the minimum value for the left foot being 2.26 sec. and for the right foot – 2.28 sec. The maximum value for the left foot is 2.59 sec. and for the right foot is 2.6 sec. The average value is as follows for the left foot 2.42 sec., for the right foot – 2.4 sec. The distribution of the values is normal.

Table 6. Variational analysis of the T-Test

T-Test - futsal	N	R	Min	Max	Mean	S	V	As	Ex
	12	0,72	9,32	10,04	9,583	0,23	2,40	0,708	-0,511

Source: Authors research

Table 6 presents the results of futsal players in the T-Test. 12 players were studied, the minimum value being 9.32 sec. and the maximum 10.04 sec. The average value is as follows: 9.58 sec. The distribution of the values is normal.

4. DISCUSSION

The above tests are of essential importance for futsal, as these actions of the players are clearly expressed in the game itself, namely movements at maximum speed in a small space, changing direction in view of the changing game situation. Statistical methods from the processed data give us an idea of the players' condition and their speed capabilities. Only field players were selected in the study; it did not include goalkeepers, because the specifics of the goalkeeping position would be the subject of another study.

5. CONCLUSION

The results of the study confirm the opinion that speed in sports, in particular futsal, is a basic component that must be developed in order to achieve higher results. The manifestation of better speed capabilities by the competitors predetermines success in matches. The change of direction of the futsal competitors affects their better performance compared to running straight sections of different distances. The results of the study suggest a more thorough and detailed study of speed and its specificities in futsal. Based on the data obtained, it would be possible and useful to prepare a regulatory framework including this particular test battery and to use it in the future as the main direction in the preparation of futsal players.

REFERENCES

- Bloomfield J., Polman R., & O'donoghue P. (2007). Physical demands of different positions in FA Premier League soccer. *Journal of Sports Science and Medicine* 6, 63-70.
- Dawson B., Hopkinson R., Appleby B., Stewart G., & Roberts C. (2004). Player movement patterns and game activities in the Australian Football League. *Journal of Science and Medicine in Sport* 7, 278-291. DOI: [10.1016/s1440-2440\(04\)80023-9](https://doi.org/10.1016/s1440-2440(04)80023-9)

- Gabbett T.J., Kelly J.N., & Sheppard J.M. (2008). Speed, change of direction speed, and reactive agility of rugby league players. *Journal of Strength and Conditioning Research* 22, 174-181. DOI: [10.1519/JSC.0b013e31815ef700](https://doi.org/10.1519/JSC.0b013e31815ef700)
- Guerrero V.O., Skok G.O., Aiguabella A.R., & Pardos M.E.. (2025). Change-of-Direction Deficit and Positional Physical Profiles in Youth Futsal Players: A Cross-Sectional Study. <https://doi.org/10.3390/sports13080263>
- Hussam S. Al-Muimin. (2024). A Proposed Methodology for Developing Speed for Futsal Players. *International Journal of Research Publication and Reviews Journal* homepage: www.ijrpr.com ISSN 2582-7421.
- Javorac D., Vrbaški A., Marković S., & Molnar S. (2023). The influence of linear speed on the ability to change the direction of movement in elite female football players. <https://doi.org/10.31382/eqol.230603>
- Lockie R.G., Murphy A.J., & Spinks C.D. (2003). Effects of resisted sled towing on sprint kinematics in field-sport athletes. *Journal of Strength and Conditioning Research* 17, 760-767. DOI:[10.1519/1533-4287\(2003\)017<0760:EORSTO>2.0.CO;2](https://doi.org/10.1519/1533-4287(2003)017<0760:EORSTO>2.0.CO;2)
- Metikos D., Markovic G., Prot F., & Jukic I. (2003) Latent structure of agility obtained by a battery of tests. *Kinesiology* 35, 14-29.
- Nakamura Y.F., Pereira A.L., Rabelo F., Campillo R.R., & Loturco I. (2015). The Journal of Strength and Conditioning Research. DOI: 10.1519/JSC.0000000000001257.
- Naser N., Ali A., & Macadam P. (2017). Physical and physiological demands of futsal. *Journal of Exercise Science & Fitness* 15 (2017) 76-80. DOI:[10.1016/j.jesf.2017.09.001](https://doi.org/10.1016/j.jesf.2017.09.001)
- Sheppard J.M., Young W.B., Doyle T.L., Sheppard T.A., & Newton R.U. (2006). An evaluation of a new test of reactive agility and its relationship to sprint speed and change of direction speed. *Journal of Science and Medicine in Sport* 9, 342-349. DOI: [10.1016/j.jsams.2006.05.019](https://doi.org/10.1016/j.jsams.2006.05.019)
- Spencer M., Bishop D., Dawson B., & Goodman C. (2005) Physiological and metabolic responses of repeated-sprint activities: specific to field-based team sports. *Sports Medicine* 35, 1025-1044. DOI: [10.2165/00007256-200535120-00003](https://doi.org/10.2165/00007256-200535120-00003)
- Young W., & Farrow D. (2006). A review of agility: practical applications for strength and conditioning. *Strength and Conditioning Journal* 28, 24-29. DOI:[10.1519/00126548-200610000-00004](https://doi.org/10.1519/00126548-200610000-00004)

THE IMPORTANCE OF GAMES IN PHYSICAL EDUCATION CLASSES FOR YOUNGER SCHOOL-AGE PUPILS IN IMPROVING MOTOR SKILLS

Milorad Stanić

Elementary School "Novak Radonić" Mol, mika.uca@gmail.com

Aleksandar Stefanović

Home for Children and Youth "Vera Blagojević" Banja Koviljača, aleksandar9392@gmail.com

Abstract: This paper examines the importance of using games in physical education classes for younger school-age pupils. The aim was to explore how organized physical games influence the development of motor skills, motivation, and student engagement. The research was conducted within planned physical education activities on a hypothetical sample of 51 fourth-grade pupils from 'Novak Radonić' Elementary School in Mol, Ada municipality. The study was carried out in March and April, with control testing conducted on May 20. Three fourth-grade classes (IV-a, IV-b, IV-c) were tested in the 30-meter sprint, medicine ball throw, and standing long jump. The paper presents the average results by classes. Two classes, over a period of two and a half months, had twenty additional lessons (twice a week) besides their regular physical education classes. During these lessons, children participated in various group games, tag games, coordination development games, speed development games, flexibility and mobility games, balance games, fine motor skill games (important for writing and object manipulation), and strength development games. The third class served as the control group, as they only attended regular physical education classes. At the end of the research, all three classes were tested again, and the results were compared with the initial and final tests. A survey of teachers was conducted regarding the use of games in physical education classes, and pupils were also surveyed about their attitudes and opinions on these games. The results indicate a significant positive impact of structured games on the development of physical abilities, cooperative behavior, and the perception of physical education as both fun and useful.

Keywords: games, physical education, younger school-age pupils, motivation, motor development

ЗНАЧАЈ ИГАРА НА ЧАСОВИМА ФИЗИЧКОГ ВАСПИТАЊА УЧЕНИКА МЛАЂЕГ ШКОЛСКОГ ДОБА У ПОБОЉШАЊУ МОТОРИЧКИХ СПОСОБНОСТИ

Милорад Станић

Основна школа „Новак Радонић“ Мол, mika.uca@gmail.com

Александар Стефановић

Дом за децу и омладину „Вера Благојевић“ Бања Ковиљача, aleksandar9392@gmail.com

Резиме: У раду се разматра значај примене игара у настави физичког васпитања код ученика млађег школског узраста. Циљ је био да се испита како организоване физичке игре утичу на развој моторичких способности, мотивацију и ангажовање ученика. Истраживање је спроведено у оквиру планираних активности на часовима физичког васпитања. На замишљеном узорку од 51 ученика, IV разред, ученика основне школе „Новак Радонић“ из Мола, општина Ада. Истраживање је извршено у периоду март, април, и 20 маја извршено је контролно тестирање. Три одељења ученика четвртог разреда и то четврто (а), четврто (б) и четврто (ц) су тестирани у трчању на 30 метара, бацању медицинке и скоку у даљ из места. У раду ће се изнети просечни резултати по одељењима. Два одељења су у периоду од два ипо месеца имала двадесет часова, два седмично, поред редовних часова физичког васпитања, часове у којима су деца кроз разне групне игре, хваталице, игре за развој координације, игре за развој брзине, игре за развој флексибилности и покретљивости, игре за развој равнотеже, игре за фину моторику (важне за писање и манипулацију предметима), игре за развој снаге. Треће одељење је била контролна група, јер су имали само редовне часове физичког васпитања. На крају истраживања сва три одељења су тестирана и упоређени су резултати са иницијалног и завршног теста. Извршена је анкета учитеља у вези одржавања игара на часовима физичког васпитања. Такође, ученици су анкетирани у вези њихових ставова и мишљења о играма на часовима физичког васпитања. Резултати указују на значајан позитиван утицај структурисаних игара на развој физичких способности, сарадничко понашање и доживљај наставе као забавне и корисне.

Кључне речи: игре, физичко васпитање, млађи школски узраст, мотивација, моторички развој

1. УВОД

Физичко васпитање представља један од темељних облика утицаја школе на хармоничан развој детета. Посебно у млађем школском узрасту, игра је најприроднији облик активности, кроз који деца уче, развијају се и социјализују. Савремене наставне праксе препознају игру као моћан васпитно-образовни алат, али се поставља питање у којој мери и на који начин се она примењује у настави физичког васпитања. Овај рад има за циљ да испита улогу и ефекте игара у наставном процесу, са посебним освртом на мотивацију и физичке способности ученика. Физичко васпитање представља један од темељних облика утицаја школе на хармоничан развој детета. Посебно у млађем школском узрасту, игра је најприроднији облик активности, кроз који деца уче, развијају се и социјализују. Овај рад има за циљ да испита улогу и ефекте игара у наставном процесу, са посебним освртом на мотивацију и физичке способности ученика.

2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР

У складу са педагошким и психолошким теоријама развоја, деца млађег школског узраста најуспешније усвајају вештине кроз активно учешће, игру, кретање и сарадњу. Игра развија моторичке способности (брзину, снагу, координацију), али и психосоцијалне вештине – сарадњу, емпатију, поштовање правила. На часовима физичког васпитања игре се могу сврстати у неколико категорија:

- **Игре загревања** (кратке, динамичне, за припрему тела),
- **Игре са правилима** (нпр. штафете, између две ватре, полигони),
- **Традиционалне и народне игре** (пренос културне баштине),
- **Игре за смиривање** (на крају часа, ради опуштања).

Истраживања показују да ученици који имају редовно укључене игре у настави показују боље резултате у физичкој спремности, али и већу заинтересованост за наставу.

3. МЕТОДОЛОГИЈА ИСТРАЖИВАЊА

Циљ истраживања

Испитати ефекте употребе различитих врста игара у настави физичког васпитања на моторички развој и мотивацију ученика.

Узорак

Замишљени узорак обухватао је 50 ученика IV разреда из ОШ „Новак Радонић“ Мол. Ученици су током три месеца учествовали у програму који је обухватао:

- Игре уводног загревања,
- Главне игре са реквизитима и правилима,
- Традиционалне игре.

Извршено је иницијално тестирање. Резултати су дати у табели 1.

Табела 1.

Разред	Трчање 30 метара	Скок у даљ	Бацање медицинке 3 кг
IVa	5,8 с	120 цм	18 м
IVб	5,9 с	121 цм	19 м
IVц	5,7 с	123 цм	20 м

Извор: истраживање аутора

Након иницијалног теста ученици IVa, и IVб, у периоду од 03.03. 2025, па до 23. 05, 2025. Поред редовних часова физичког васпитања имали по два часа физичког васпитања укупно 20 часова, са програмом различитих игара. Ученици IVц, имали су само редовне часове физичког васпитања.

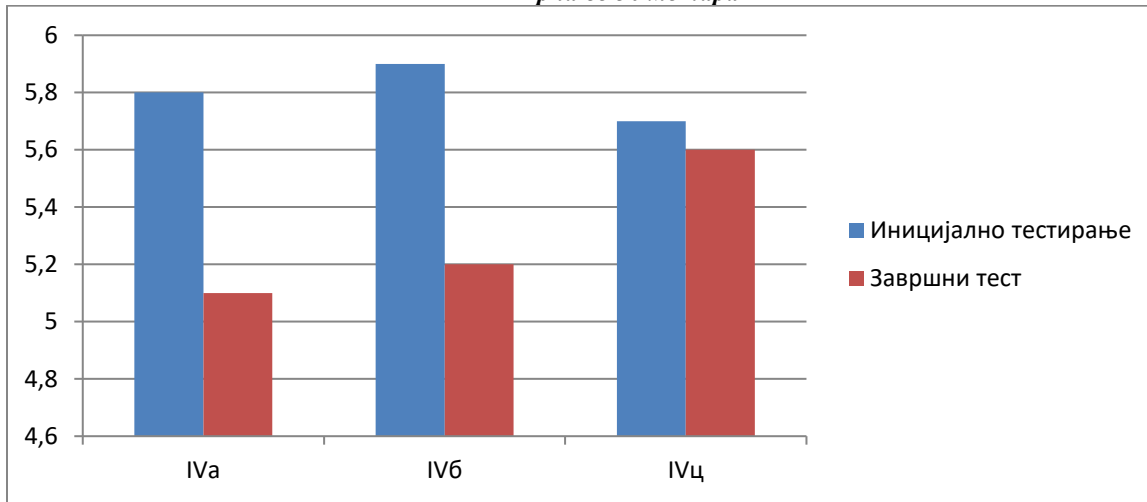
Након додатних часова извршено је финално стање које је дато у табели 2.

Табела 2.

Разред	Трчање 30 метара	Скок у даљ	Бацање медицинке 3 кг
IVa	5,1 с	136 цм	23,4м
IVб	5,2 с	134 цм	22,5 м
IVц	5,6 с	124 цм	21 м

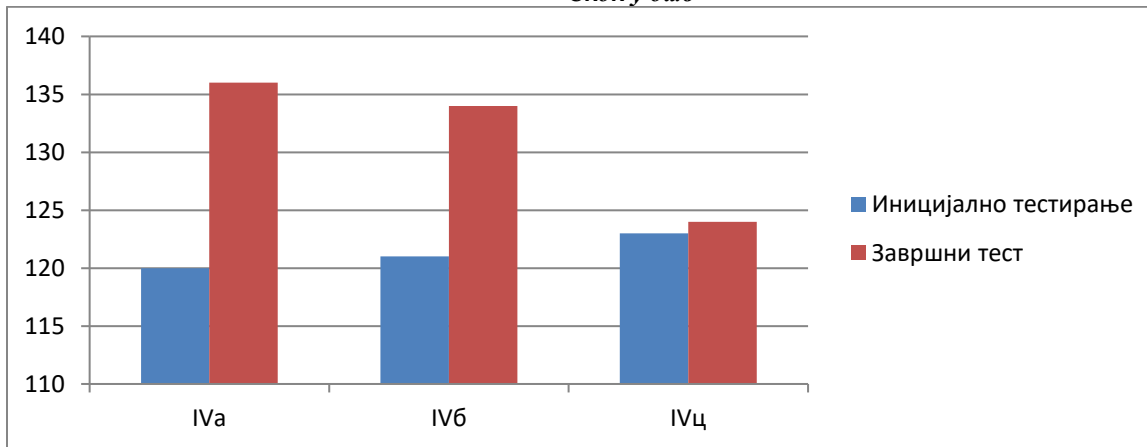
Извор: истраживање аутора

Трчање 30 метара

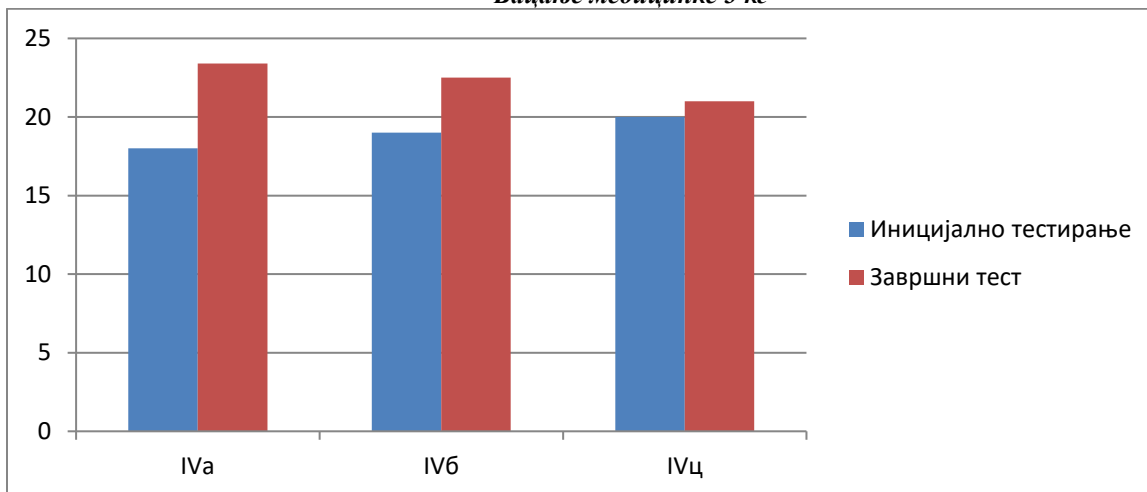
Извор: истраживање аутора

Скок у даљ

Извор: истраживање аутора

Бацање медицинке 3 кг

Извор: истраживање аутора

Методе и инструменти

- **Тестови физичке спремности:** трчање на 30 м, скок у даљ, бацање медицинке од 3 кг.
- **Анкета за ученике:** ставови о игри и настави физичког.

4. ЗАКЉУЧАК

На основу изведеног истраживања а на основу финалног стања, ученици који су имали додатне часове физичког васпитања а пре свега на тим часовима су више упражњавали различите игре, далеко су показали боље резултате на финалном тесту. Дошло је до побољшања резултата преко 10%, у односу на одељење које је имало само редовне часове. Можемо извести закључак да би дошло до побољшања моторичких способности, кондиције, снаге, емпатије код ученика, било би добро да сваки дан имају физичко васпитање у основној школи. Ученици који су имали редовне часове имали су нека мала побољшања али незнатна. Ученици који су анкетирани, њих 85% изјавило је да им се „више свиђа настава са играма“. Такође, Наставници су у 90% случајева бележили већи степен ангажовања и концентрације код ученика током часова који су укључивали игре.

ПРИЛОЗИ:

Анкетни упитници за истраживање: Улога игара у настави физичког васпитања

Анкета за ученике IV разред

Заокружи онај одговор који најбоље одговара твом мишљењу:

1. Ја сам: М Ж

2. Да ли волиш часове физичког васпитања?

Да

Не

3. Да ли ти се допадају игре које играте на часу?

Да

Не

Понекад)

4. Да ли би волео/волела да има више игара на часу физичког?

Да

Не

Није ми важно

5. Која ти је најдража игра коју сте играли на часу?

6. Да ли ти игре помажу да боље сарађујеш са другарима?

Да

Не

Нисам сигуран/на

7. Да ли се осећаш радосно након часа са играма?

Да

Не

Понекад

8. Да ли ти је лакше да научиш нешто ново ако се учи кроз игру?

Да

Не

Некад

Анкета за учитеље и наставнике физичког васпитања

1. Да ли користите игре као методички поступак у настави физичког васпитања?

Да

Не

2. Колико често користите игре?

На сваком часу

Повремено

Врло ретко

3. Које врсте игара најчешће примењујете? _____

4. Како ученици реагују на физичке активности кроз игру? _____
5. Да ли примећујете побољшања у моторичким способностима ученика?
Да
Не
Делимично
6. Како процењујете ефекте коришћења игара на развој ученика? _____
7. Да ли игре доприносе бољој атмосфери у разреду?
Да
Не
Понекад
8. Ваша препорука за унапређење наставе физичког васпитања: _____

ЛИТЕРАТУРА

- Васић, Ј. (2020). „Игре у води као методички поступак у млађим разредима“. *Настава и васпитање*, 69(4), 421–433.
- Голубовић-Илић, И. Б., & Копас-Вукашиновић, Е. (2023). *Дечија игра и упознавање околине* (Монографија). Јагодина: Факултет педагошких наука, Универзитет у Крагујевцу. [Факултет педагошких наука](#)
- Ђокић, З. (2020). *Антропомоторика*. Нови Сад: Факултет за спорт и туризам.
- Јоргић, Б., Александровић, М., Мирић, Ф., Чоловић, Х., & Димитријевић, Ј. (ур.) — *Хolistички приступ адаптираној физичкој активности — теорија и пракса*. Ниш: Факултет спорта и физичког васпитања, 2020.
- Ковачевић, Д. (2021). *Игра у функцији васпитања и образовања*. Ниш: Педагошки институт.
- Маринковић, С. (2018). *Методика физичког васпитања у млађем школском узрасту*. Београд: Учитељски факултет.
- Стевановић, М. и сарадници (2019). „Утицај игара на моторички развој код деце“. *Физичка култура*, 73(2), 122–135.
- Aliriad, H., Widodo, A., & Taufik, A. (2024). Improvement of motor skills and motivation to learn physical education through the use of traditional games. *Theory and Methods of Physical Education and Sports*, 4(1), 55–62. <https://doi.org/10.31851/tmfvs.2024.2520>
- Fizi, R. M., Hidayat, A., & Saputra, Y. M. (2023). A game model in physical education to improve motor skills, cooperation, and discipline of primary school learners. *Pedagogy of Physical Culture and Sports*, 27(3), 124–132. <https://doi.org/10.15561/26649837.2023.0301>
- López-Gil, J. F., Cavero-Redondo, I., & Martínez-Vizcaíno, V. (2024). Effects of game-based physical education programs on enjoyment in children and adolescents: A systematic review and meta-analysis. *BMC Public Health*, 24, Article 18043. <https://doi.org/10.1186/s12889-024-18043-6>